

A Reflection on Political Development and the Necessity of Structural Differentiation: The Case of the Islamic Republic of Iran

Farzad Kalateh

Ph.D. Candidate, Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Faez Dinparast *

Assistant Professor, Department of Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

The ability of governments to resolve individual and collective conflicts depends on their institutional capacity. In the modern era—unlike the pre-modern period—societies have undergone profound, complex, and highly specialized transformations. These changes have been driven by developments such as the Industrial Revolution in the economic sphere, the Renaissance

* Corresponding Author: Faez.dinparast@gmail.com

How to Cite: Kalateh, F., & Dinparast, F. (2025). A reflection on political development and the necessity of structural differentiation: The case of the Islamic Republic of Iran. *State Studies*, 11 (43), 247 – 298.

doi: [10.22054/tssq.2025.68464.1267](https://doi.org/10.22054/tssq.2025.68464.1267)

and broader processes of modernization in the cultural sphere, and urbanization in the social sphere. As a result, both the number and the nature of social conflicts and public demands placed on governments have expanded significantly in quantitative and qualitative terms. To address these growing and increasingly complex challenges, governments themselves must evolve. One of the key requirements of such development is structural differentiation: the political institution of the state should focus exclusively on political affairs while delegating non-political functions to specialized institutions. Institutional specialization enhances capacity and effectiveness. Strengthening the capacity of the state's political institution increases governmental efficiency, which in turn contributes to the stabilization of the prevailing political order.

Many studies have examined the issue of structural differentiation in the Islamic Republic of Iran, mostly attributing the weakening of structural differentiation primarily to the rentier nature of the state. While oil revenues have undoubtedly contributed to this situation, evidence suggests that oil alone cannot fully explain it. Some oil-rich countries exhibit much better separation of powers, while certain countries without oil wealth show even weaker differentiation than Iran. This indicates that the mere presence of oil rents is insufficient to account for structural differentiation. Unlike previous studies, which attribute the problem to an external, non-political factor, the current research aimed to approach the challenges of structural differentiation from a political perspective.

Available evidence suggests that following the 1979 Revolution, structural differentiation in the Islamic Republic of

Iran has not improved; rather, it has intensified in the opposite direction. Indeed, some scholars describe Iran's economic system using terms such as state capitalism, crony capitalism, quasi-state capitalism, and private-cum-public (or *khusulati*). Against this backdrop, the current research tried to explain the state of structural differentiation in the Islamic Republic of Iran—specifically, why the current situation emerged. In other words, what factors have led to the extensive intervention and dominance of political power over economic power in the Islamic Republic of Iran?

Materials and Methods

The present study used the documentary method to collect the data. Moreover, the process-tracing method was employed to analyze and evaluate the data. Process tracing is a technique that allows researchers to examine the specific mechanisms through which an independent variable influences a dependent variable. Causal mechanisms refer to the processes or intermediary factors through which an explanatory variable produces an effect on the dependent variable. This method is particularly appropriate because the emergence of institutions is both contextual and time-dependent, influenced by multiple interacting factors. The study considered Iran as the unit of analysis, and the time frame covered a period of the Islamic Republic (i.e., 1978–1991). The observation units were key political events, including the 1978 Islamic Revolution, the establishment of the Islamic Republic's political system, and the process of drafting and approving the Constitution of the Islamic Republic of Iran. The measurement unit focused on the degree of separation between political power and economic

power.

Results and Discussion

Global indicators were used to assess the separation of political power from economic power in Iran during the Islamic Republic. Scores for the relevant period were aggregated, and the average was calculated by dividing the total by the number of years. The results indicated that the separation of political power from economic power in the Islamic Republic generally falls within the unfree category.

Table 1. Status of Structural Differentiation in the Islamic Republic of Iran

Index	Time period	Total score	Average score	Status
Bertelsmann Transformation Index (BTI)	16 years (from 2005 to 2020)	118	45.2	Unfree
Index of Economic Freedom by the Heritage Foundation	26 years (from 1996 to 2021)	1104	46.42	Unfree
Legatum Prosperity Index	14 years (from 2007 to 2020)	254	18	Unfree
Economic Freedom of the World by the Fraser Institute	23 years (from 2000 to 2018 and 1980, 1985, 1990, 1995)	119	17.5	Relatively unfree
Government Ownership of the Economy	42 years (from 1979 to 2020)	5568	63.1	Relatively unfree

Source: Research findings

The Constitutional Revolution is widely regarded as the starting point of state modernization in Iran. However, the country's economic and social structures, combined with the authoritarian modernization approach of the Pahlavi regime, led to an expansion of state ownership, responsibilities, and powers in the economic sphere. Following the 1979 Islamic Revolution, despite widespread opposition to the previous political order and minor differences among political forces regarding the nature of the new system, most factions—considering the prevailing institutional context—supported the state's involvement in the economy to varying degrees. Several factors contributed to this trend. The limited theoretical and practical knowledge of political actors regarding economic management, the rentier nature of the state, and the outbreak of the Eight-Year War all played a role in weakening structural differentiation. After the establishment of the new political order, the relative increase in political and economic benefits resulting from state-centered economic organization encouraged supporters of the ruling system not only to resist structural reforms aimed at improving the separation of political and economic power but also to further expand state ownership—mostly owing to the unequal distribution of political power between elected and appointed political entities. Consequently, the economy became increasingly state-controlled, and the majority of economic resources fell under government management.

Conclusion

The non-uniformity within the state and the conflict between the elected and appointed branches over the distribution of

political power have played a major role in opposing the separation of powers and in reinforcing the state-owned economy. Political power seeks to manage and control citizens' bio-politics by dominating their economic and bio-economic resources. From the late 1990s onward, the influence of ideological beliefs on the state-owned economy has diminished, while economic and political interests have become the primary drivers sustaining and reinforcing the existing system. At the same time, given current data and the economic conditions of society, it appears the current situation is unsustainable and requires fundamental reforms. However, any attempt to implement such reforms will depend on managing conflicts of interest and securing consensus among the society's political and instrumental elites. Otherwise, the state's capacity to meet public demands will decline, societal dissatisfaction will increase, and conflict between the state and society will intensify—thus posing serious challenges to the stability and continuity of the political system.

Keywords: Political development, structural differentiation, political structure, economic structure, political institutionalism, Islamic Republic of Iran

تأملی بر توسعه سیاسی و ضرورت انفکاک ساختاری (با تأکید بر دوره جمهوری اسلامی ایران)

دانشجوی دکتری علوم سیاسی گرایش مسائل ایران دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

فرزاد کلاته ID

فائز دین پرست * ID استادیار علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

تثبیت نظام سیاسی، دستاورد و منوط به توسعه سیاسی است و توسعه سیاسی، مستلزم افزایش ظرفیت نظام سیاسی است؛ تمایز یابی ساختاری، یکی از شروط لازم (نه کافی) و ضروری برای افزایش توانایی نظام سیاسی به منظور حل و فصل تضادهای فردی و جمعی و تأمین مطالبات جامعه است؛ بر پایه چنین مفروضی، پرسش این نوشتار این است که «چالش‌های انفکاک ساختاری-انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی-در جمهوری اسلامی ایران چگونه قابل تبیین است؟» در پاسخ به پرسش پژوهش، این فرضیه مطرح است که «چالش‌های تمایز یابی ساختاری (انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی) در دوره ج.ا.ا، ریشه در نحوه تنظیم رابطه قدرت سیاسی با قدرت اقتصادی در سال‌های نخست انقلاب اسلامی ۵۷ دارد که توسط کنشگران قاعده‌نهاد ساز (یعنی نیروهای سیاسی) در بستر نهادی حاکم در اوایل انقلاب اسلامی ۵۷ شکل گرفت و به مرور به دلیل مزایای نسبی منافع (سیاسی و اقتصادی) حاصل از آن، تداوم و گسترش یافت و منجر به تشدید و تعمیق اقتصاد دولتی و تضعیف بیش از پیش تمایز یابی ساختاری در دوره ج.ا.ا شد». برای پاسخ به سؤال پژوهش از روش تحقیق ردیابی فرایند، و برای تبیین تئوریک مسأله پژوهش، از چارچوب نظری نهادگرایی سیاسی، استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که به جز بخش اندکی، سایر نیروهای سیاسی حاضر در سال‌های اولیه انقلاب اسلامی ۵۷، به دلیل شرایط ساختاری حاکم، طرفدار اقتصاد دولتی بوده‌اند. از سوی دیگر، مزایای نسبی منافع اقتصادی و سیاسی حاصل از نظم سیاسی جدید برای حامیان وضعیت حاکم، به مرور منجر به تشدید و تعمیق دولتی شدن اقتصاد و شکست سیاست‌های خصوصی‌سازی طی سه دهه گذشته شده است.

واژگان کلیدی: توسعه سیاسی، تمایز یابی ساختاری، ساختار سیاسی، ساختار اقتصادی، نهادگرایی سیاسی، جمهوری اسلامی ایران.

- این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده مسئول مقاله است که با عنوان «آسیب‌شناسی توسعه سیاسی در جمهوری اسلامی ایران» در گروه علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی نگاشته شده است.

* نویسنده مسئول: Faez.dinparast@gmail.com

مقدمه

زیست جمعی، مملو از تضادهای فردی و جمعی است؛ تضادها، ریشه در کمیابی منابع و سیری ناپذیری انسان، و یا ریشه در باورهای متفاوت افراد دارد؛ حل و فصل تضادها به شیوه‌ای مسالمت‌آمیز و قابل پذیرش از سوی جامعه، لازم و ضروری است در غیر این صورت، منجر به تعارض، ستیز و بروز خشونت و در نهایت نابودی بقا خواهد شد. حل و فصل تضادها، مستلزم وجود سازمان/نهادی است که اولاً از سوی جامعه به عنوان داور، پذیرفته شده باشد و ثانیاً، قدرتمند باشد که در صورت عدم پذیرش نتیجه داوری، بتواند با کمک قدرت خود، طرفین نزاع را مجبور به اطاعت از نتیجه داوری نماید. همین ضرورت، منجر به پیدایش نهاد دولت توسط بشر شد و به همین دلیل در طول تاریخ، زیست جمعی، هرگز عاری از وجود نهاد دولت نبوده، و فقط اشکال آن متفاوت بوده است.

عملکرد دولت‌ها در حل و فصل تضادهای فردی و جمعی، به میزان توانایی آن‌ها بستگی دارد؛ در عصر مدرن، برخلاف عصر پیشا مدرن، جوامع، متأثر از تحولات مختلف، از جمله انقلاب صنعتی در حوزه اقتصاد، رنسانس و تجدد در حوزه فرهنگ، شهرنشینی در حوزه اجتماعی، دچار تغییرات گسترده و بسیار پیچیده و تخصصی شده است و به همان نسبت میزان تضادها و مطالبات جامعه از دولت، به لحاظ کمی و کیفی گسترش یافته است؛ بنابراین، دولت‌ها نیز برای حل و فصل تضادها می‌بایست توسعه یابند و یکی از الزامات مهم توسعه‌یافتگی دولت‌ها، انفکاک ساختاری است؛ یعنی، نهاد دولت، صرفاً به امور سیاسی پیردازد و سایر امور را به نهادهای دیگری واگذار نماید؛ تخصصی شدن نهادها، منجر به افزایش ظرفیت و توان آن‌ها خواهد شد؛ افزایش ظرفیت نهاد سیاسی دولت، باعث کارآمدی دولت، و کارآمدی دولت، منجر به تثبیت نظم سیاسی حاکم خواهد

شد. به همین دلیل، عمده نظریه پردازان توسعه سیاسی، ثبات سیاسی را دستاورد توسعه سیاسی می دانند؛ یعنی استقرار، استمرار و استحکام نظم سیاسی؛ و منظور آن‌ها از توسعه سیاسی، عمدتاً اشاره به توسعه نظام سیاسی دارد. به عنوان مثال، لوسین پای و جیمز کامن از سه شاخص «انفکاک ساختاری»، «الزام‌های برابری» و «ظرفیت همگون کننده» (Pye, ۱۹۶۳: ۱۶)؛ آلموند و پاول از شش شاخص «برتری فعالیت‌های جمعی بر فردگرایی»، «میزان همبستگی با نظام سیاسی»، «روابط سیاسی مبتنی بر اعتماد متقابل»، «تنوع ساختاری»، فرهنگ دنیوی و «سطح بالای استقلال نظام‌های فرعی» (آلموند و دیگران، ۱۳۹۶: ۳۳)، و اس. ان. ایزنشتاد از سه شاخص «ساختار سیاسی متنوع و تخصصی»، «گسترش روزافزون دامنه فعالیت‌های قانونی و اداری و سیاسی در کلیه بخش‌های جامعه» و «تضعیف نخبگان سنتی» (Eisenstadt, 1973: 24) برای تعریف و شاخص‌های توسعه سیاسی استفاده کرده‌اند (پای و دیگران، ۱۳۸۰)؛ به زعم آنان، تمایز میان نظام‌های سیاسی توسعه یافته با توسعه نیافته، در میزان تخصص و تمایز ساختی آن‌ها است؛ وجه مشخصه جوامع سنتی، ساختاری‌های سیاسی گسیخته با کمترین حد تخصص گرایی است؛ کارکردهای اجرایی، تقنینی، قضایی و در همان حال مذهبی و اقتصادی عموماً به وسیله یک مرجع واحد انجام می‌پذیرد. برعکس، جوامع توسعه یافته، به ساختارهای انحصاراً سیاسی (قوه مقننه، مجریه، قضائیه، احزاب سیاسی و...)، اقتصادی و فرهنگی، با تقسیم کار مشخص، مجهز هستند (گل محمدی، ۱۳۹۵). بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت بدون انفکاک ساختاری، ظرفیت نظام سیاسی افزایش نخواهد یافت و بدون افزایش توانایی نظام سیاسی در حل و فصل تضادهای فردی و جمعی و پاسخگویی به مطالبات جامعه، ثبات سیاسی محقق نخواهد شد.

شواهد و داده‌های موجود مؤید این امر است که با وجود رخداد انقلاب ۵۷، وضعیت انفکاک ساختاری در دوره جمهوری اسلامی ایران، نه تنها بهبود نیافته، بلکه تشدید شده است تا جایی که امروزه، برخی از پژوهشگران برای توصیف نظام اقتصادی ایران از عناوینی هم چون: سرمایه‌داری دولتی، سرمایه‌داری رفاقتی، سرمایه‌داری شبه‌دولتی، خصولتی یاد می‌کنند (نک. غنی نژاد، ۱۳۹۶، ستاری، ۱۳۹۹، پسران، ۱۴۰۰). در همین راستا، مساله این پژوهش، تبیین وضعیت تمایزیابی ساختاری در دوره ج.ا.ا است؛ یعنی پاسخ به چرایی پیدایش وضعیت موجود؛ به عبارت دیگر، چه عواملی باعث دخالت و تسلط گسترده قدرت سیاسی بر قدرت اقتصادی در دوره ج.ا.ا شده است.

پیشینه پژوهش

در خصوص تبیین مساله تمایزیابی ساختاری در دوره جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌های بسیاری از سوی محققین صورت گرفته است؛ در عمده پژوهش‌ها، رانتیر بودن نهاد دولت در ایران، به عنوان علت اصلی تضعیف تمایزیابی ساختاری معرفی شده است (نک. کاتوزیان، ۱۳۹۲، کارشناس، ۱۳۸۲، حاجی یوسفی، ۱۳۷۸، حشمت زاده، ۱۳۷۹، غفاری و دیگران، ۱۳۹۸). هرچند، رانت نفت نقش کلیدی در پیدایش این وضعیت داشته است و نمی‌توان آن را انکار کرد، ولی شواهد موجود نشان می‌دهد^۲ که برخی از کشورهای برخوردار از رانت نفت، از

۱_ لازم به ذکر است هرچند تمایزیابی ساختاری به انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی و ساختار فرهنگی اشاره دارد ولی به دلیل محدودیت محتوا، در این مقاله صرفاً به مسئله انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی می‌پردازیم.

۲- در این زمینه می‌توان به گزارش‌های سالانه مؤسسات جهانی هم چون: موسسه فریزر و موسسه هریتیج که وضعیت اقتصاد کشورها را از حیث آزاد و دولتی بودن می‌سنجند اشاره کرد؛ به عنوان مثال در سال،

وضعیتی به مراتب بهتر از ایران در زمینه انفکاک قدرت برخوردارند و یا حتی برخی کشورهای فاقد رانت نفت، در وضعیتی به مراتب پایین از ایران قرار دارند. بنابراین، این شواهد به ما نشان می‌دهد که صرف وجود رانت نفت، برای تبیین وضعیت تمایزیابی ساختاری کفایت نمی‌کند و به نظر می‌رسد عوامل دیگری در این زمینه دخیل است. در واقع، در این آثار، آسیب‌شناسی انفکاک قدرت به یک عامل بیرونی و غیرسیاسی، یعنی همان نفت، ارجاع داده شده است؛ ولی جنبه نوآوری پژوهش پیش‌رو در این است که سعی دارد از منظر سیاسی، به تبیین چالش‌های تمایزیابی ساختاری در دوره ج.ا.ا. بپردازد.

چارچوب تئوریک پژوهش

جوامع، در هر شکل و اندازه‌ای، نیازمند نظم‌اند و به همین دلیل، بشر در طول تاریخ از طریق تأسیس قواعد مختلف، سعی بر تأمین و حفظ نظم اجتماعی داشته است. نهاد نیز قواعد بازی یا قیودی است که بشر برای غلبه بر عدم اطمینان و تنظیم امور جامعه وضع می‌کند (قلی پور، ۱۳۸۶: ۵). از قواعدی که تثبیت و تبدیل به الگوی رفتاری افراد شوند، تحت عنوان «نهاد» نام می‌برند. به عبارت دیگر، نهادینه شدن، فرآیندی است که از مجرای آن، قواعد و هنجارهای خاص به گونه‌ای رواج می‌یابند که کنش مطابق آن‌ها مورد پذیرش و تخطی از آن‌ها موجب محرومیت و مجازات می‌شود (Bell, 1988: 55). نهادها، الگوی رفتاری افراد به شمار می‌روند (هاجسون، ۱۳۸۹: ۵۰۴). الگوی رفتاری یعنی، محدود و مقید شدن امکان‌های کنش.

۲۰۲۰، بر اساس گزارش موسسه فریزر، در میان ۱۶۵ کشور جهان، کشور نروژ، امارات متحده عربی، قطر، عربستان، چین، ونزوئلا و ایران به ترتیب در جایگاه ۳۲، ۴۹، ۷۶، ۸۶، ۱۱۶، ۱۶۵ و ۱۵۹ قرار دارند.

نهادهای در کلیت خود، مقولاتی اجتماعی‌اند که حاصل توافق آگاهانه یا ناآگاهانه جمعی انسان‌ها هستند (Knight, 1992: 118) و از نظر زمانی مقدم بر انسان‌ها هستند؛ زیرا انسان‌ها در دنیایی از نهادهای متولد می‌شوند (هاجسون، ۱۳۸۹: ۴۲۷، پیترز، ۱۳۸۶: ۳۴-۳۵). در واقع، نهادهای هرچند توسط افراد تأسیس می‌شوند ولی در ادامه مؤثر بر رفتار و ترجیحات افراد اند و بقای آن‌ها طولانی‌تر از عمر مؤسسان است. نهادگرایان از این عامل تحت عنوان «وابستگی به مسیر» نام می‌برند. وابستگی به مسیر بدین معناست که در هر جامعه‌ای، نهادهای رسمی (مانند قانون اساسی، احزاب، حقوق مالکیت) و غیررسمی (مانند فرهنگ/دین/سنت) متعددی حاکم است. نهادهای، بر باورها، ترجیحات و رفتار افراد مؤثر است. در واقع، افراد هرچند، کنشگرانی عاقل و منفعت‌جو هستند ولی تا حدود زیادی در چارچوب محدودیت‌های نهادی پیشین، انتخاب و عمل می‌کنند (نورث و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۲).

فرایند تأسیس نهادهای، از سه مرحله برخوردار است: الگوسازی، الگوپذیری و تغییر الگو؛ در گام نخست، به عواملی اشاره دارد که مؤثر بر تأسیس نهادهای است مانند منافع و باورهای کنشگران نهاد ساز، گام دوم، به عوامل اشاره‌ای دارد که مؤثر بر نهاد مند شدن قواعد تازه تأسیس است مانند کارآمدی و پذیرش اجتماعی قواعد؛ و گام سوم به عواملی اشاره دارد که مؤثر بر تغییر قواعد است مانند ناکارآمد شدن قواعد در پی تغییر شرایط جامعه و یا تغییر باور (فرهنگ) جامعه؛

۲- path dependency

۲- به باور محمد بهشتی، فرهنگ، نظام دانایی جامعه است که محصول تعامل جامعه با محیط، به قصد حفظ بقا در مواقع بحرانی و سعادت‌مندی در مواقع عادی است... فرهنگ، صاحب‌خانه وجود افراد است (بهشتی، بی‌تا). البته، در گذشته، فقط اقلیم، عامل مهم و تعیین‌کننده در شکل‌گیری فرهنگ جوامع بوده است ولی امروزه، اقتصاد (سرمایه‌داری یا اقتصاد رانتی و دولتی) و سیاست (نهاد دولت) و رسانه، در شکل‌گیری، تغییر

سه مرحله نامبرده به معنای زمینه مندی و زمان مندی نهادهاست. بدین معنا که پیدایش و تکوین نهادها، امری تاریخی بوده و متأثر از تحولات پیرامونی خود، دچار تغییر و تحول می‌شوند. به همین دلیل در جوامع گوناگون نهادهای مختلفی وجود دارد.

بر حسب حوزه‌های مختلف زیست جمعی، نهادها را می‌توان به چهار دسته: اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تقسیم بندی کرد. هر یک از نهادهای مورد نظر، کنش انسانی را در حوزه‌های چهارگانه نامبرده، تنظیم می‌کنند؛ و بر اساس تقسیم بندی دیگری، نهادها را می‌توان به دو دسته: رسمی و غیررسمی تقسیم بندی کرد. نهادهای رسمی، معمولاً نوشته شده و قابل رویت‌اند (حسینی زاده، ۱۳۹۱: ۸۴). نهادهای سیاسی، از جمله نهادهای مهم جامعه محسوب شده و به دو دسته: رسمی (مانند قانون اساسی) و غیررسمی (مانند فرهنگ سیاسی) قابل تقسیم است. کارکرد نهادهای سیاسی، مهار و کنترل خشونت، تأمین نظم و امنیت و تنظیم کنش سیاسی افراد است؛ کنشی که معطوف به قدرت سیاسی است.

و تحول فرهنگ جوامع، مؤثر و تعیین کننده است. مفاهیمی هم چون: هژمونی فرهنگی (سرمایه‌داری)، مهندسی فرهنگی (دولت)، جهانی شدن فرهنگ (رسانه)، اشاره به نقش و جایگاه سه عامل نامبرده در فرهنگ دارد. در مجموع، فرهنگ و فرهنگ سیاسی، به مانند پلی ست میان ساخت اجتماعی و ساخت سیاسی و نیروهای سیاسی به مانند تسمه نقاله، باورهای سیاسی افراد جامعه را به ساخت سیاسی منتقل می‌کنند. از عامل فرهنگ و نقش آن در تأسیس نهادها می‌توان نتیجه گرفت که برای تغییر یا تأسیس نهادهای کارآمدتر، تغییر و توسعه فرهنگی، لازم و ضروری است؛

۱- لازم به ذکر است، نهاد متفاوت با سازمان است. سازمان‌ها، ارگان‌های اجرایی نهادها هستند (حسینی زاده، ۱۳۹۱: ۸۵).

۲- دارون عجم اوغلو و جیمز رابینسون (۱۳۹۰: ۲۷۴-۲۶۷)، ضمن آنکه مهم‌ترین ویژگی نهادها را «بادوام بودن» و «ظرفیت تأثیرگذاری بر اقدامات» معرفی می‌کنند، ویژگی نهادهای سیاسی را «توانایی آن‌ها در تأثیرگذاری بر تخصیص قدرت سیاسی در آینده» می‌دانند. این شاخص مهمی است که بر اساس آن می‌توانیم سطحی از تعیین را بر مرزهای مطالعه نهادی در حوزه سیاست مشخص کنیم.

نهاد دولت؛ مهم‌ترین نهاد سیاسی جامعه، و حتی نهاد نهادهاست (گل محمدی، ۱۳۹۵: ۱۷)، که به منظور تأمین نظم و امنیت، حل و فصل تضادهای فردی و جمعی و از طریق انحصار کاربرد زور، توسط بشر، تأسیس شده است. نحوه تأسیس نهاد دولت و الگوهای مداخله آن در حوزه اقتصاد و فرهنگ، تابع بستر نهادی است که کنشگران نهاد ساز در چارچوب آن، اقدام می‌کنند. منظور از بستر نهادی، فرهنگ عمومی و سیاسی جامعه، شکاف‌های سیاسی جامعه، باور،^۳ منافع (سیاسی و اقتصادی) و قدرت_بخصوص قدرت اجتماعی^۴ کنشگران نهاد ساز است. عوامل بستر نهادی، از نوع علیت ترکیبی هستند و در تعامل باهم بر

۱- دولت را می‌توان یک نهاد نامید زیرا طبق تعاریفی که از نهاد وجود دارد، دولت نیز برخوردار از آن است. به عبارتی دیگر، نهاد دولت: یک هستی (entity) مفهومی است، مصنوع و برساخته اجتماعی است، معطوف به اهدافی است، و این اهداف را از طریق الگو بخشی به کنش‌ها و اندرکنش‌ها، تأمین می‌کند (گل محمدی، ۱۳۹۴: ۶۴).

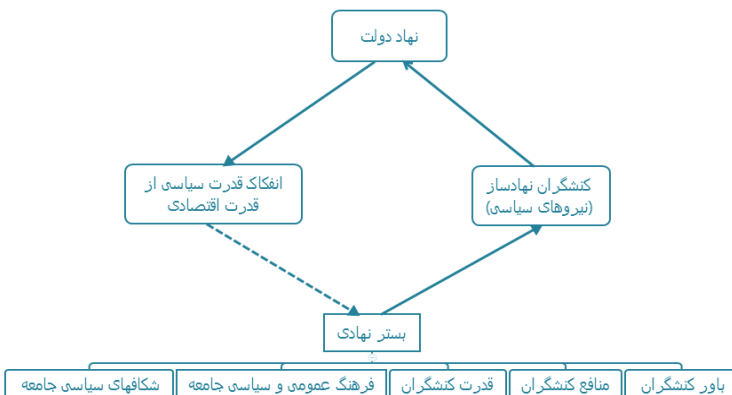
۲- شکاف‌های سیاسی بیانگر آن بخش از تمایزات و تعارضات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی و... است که به عرصه سیاست کشیده شده‌اند و به خطوط درگیری میان نیروهای رقیب در صحنه سیاسی تبدیل شده‌اند. به عبارت دیگر، این شکاف‌ها از عرصه‌های مختلفی سر بر می‌کنند اما همین که متوجه ساختار قدرت سیاسی، گروه‌های حاکم یا سیاست‌های جاری می‌شوند، ماهیتی سیاسی پیدا می‌کنند و به خطوط کشمکش سیاسی تبدیل می‌شوند (دلآوری، ۱۳۷۸: ۱۷). مانند شکاف فرهنگی سنت و تجدد، شکاف اقتصادی کارگر/کارفرما، شکاف اجتماعی شهر/روستا یا مرکز/پیرامون؛ حول شکاف‌های سیاسی، نیروهای سیاسی مختلفی شکل می‌گیرد و نیروها، سخنگو و نماینده شکاف‌ها هستند و مطالبات آن‌ها را پیگیری می‌کنند. ماهیت و عملکرد نهادها، از جمله نهاد دولت، در ایجاد تضادها و شکاف‌های جامعه مؤثر است؛ به عنوان مثال، دولت‌های ایدئولوژیک، مسبب اصلی پیدایش بسیاری از شکاف‌های سیاسی در جامعه است.

۳- باور کنشگران نهاد ساز، از نهادها، بخصوص نهادهای غیررسمی، از جمله نهاد فرهنگ (دین، سنت) تأثیر می‌پذیرد و باورها بر انتخاب‌ها، رفتار و ترجیحات افراد مؤثر است. در واقع بدین صورت یک رابطه دوسویه تأثیر و تأثر بین ساختار و کارگزار شکل می‌گیرد.

۴- قدرت را می‌توان به چهار نوع تقسیم کرد: قدرت سیاسی، قدرت اقتصادی، قدرت اجتماعی و قدرت فرهنگی؛ البته از آنجا که در فرایند تأسیس نهادها، مؤلفه پذیرش اجتماعی در موفقیت فرایند نهادسازی بسیار مهم و مؤثر است، بنابراین، قدرت اجتماعی یعنی همان میزان محبوبیت یا پایگاه اجتماعی کنشگران نهاد ساز، مهم‌تر و مؤثرتر است.

کنشگران نهاد ساز تأثیر می‌گذارند و به صورت مجزا، فاقد تأثیر گذاری‌اند. بنابراین وضعیت نهاد سیاسی دولت و انفکاک آن از نهادهای اقتصادی (مانند نهاد بازار) و نهادهای فرهنگی (مانند نهاد دین)، در جوامع مختلف، تابع رابطه دیالکتیکی کارگزار (کنشگران نهاد ساز) و ساختار (بستر نهادی) است.

تصویر شماره (۱): دستگاه نظری پژوهش

با توجه به دستگاه تئوریک مورد نظر، در پاسخ به سؤال پژوهش، فرضیه پژوهش به صورت زیر قابل استنتاج است:

چالش‌های تمایزیابی ساختاری (انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی) در دوره ج.ا.، ریشه در نحوه تنظیم رابطه قدرت سیاسی با قدرت اقتصادی در سال‌های نخست انقلاب اسلامی ۵۷ دارد که توسط کنشگران قاعده/نهاد ساز (یعنی نیروهای سیاسی) در بستر نهادی حاکم در اوایل انقلاب اسلامی ۵۷، شکل گرفت و به مرور به دلیل تزايد نسبی منافع (سیاسی و اقتصادی) حاصل از آن، تداوم و گسترش یافت و منجر به تشدید و تعمیق اقتصاد دولتی و تضعیف بیش از پیش تمایزیابی ساختاری در دوره ج.ا.ا. شد.

روش پژوهش^۱

در این پژوهش، از روش اسنادی برای گردآوری داده‌ها و برای داوری داده‌ها، از روش ردیابی فرایند استفاده شده است؛ ردیابی فرایند، تکنیکی است که به محقق کمک می‌کند تا به بررسی مکانیسم‌های معینی بپردازد که از طریق آن‌ها یک متغیر مستقل به یک متغیر وابسته پیوند می‌خورد. مکانیسم‌های علی به معنای فرایندها یا متغیرهای میانجی و واسط هستند که از طریق آن‌ها یک متغیر تبیینی، اثری علی روی متغیر تابع می‌گذارد (طالبان، ۱۳۸۷: ۹۶). استفاده از این روش بدین دلیل است که فرایند پیدایش نهادها، زمینه مند و زمان مند است و از عوامل مختلفی تأثیر می‌پذیرد. واحد تحلیل^۳ پژوهش، ایران و دوره زمانی، دوره جمهوری اسلامی (۱۳۵۷ الی ۱۴۰۰)، واحد مشاهده^۴ رویدادهای سیاسی، مانند انقلاب اسلامی ۵۷ و تأسیس نظام سیاسی ج.ا، پروسه تدوین و تصویب قانون اساسی ج.ا، واحد سنجش^۵ وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی است.

تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم پژوهش

تمایز یابی ساختاری (انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی):
تمایز یابی ساختاری به انفکاک کارکردی ساختارها از یکدیگر اشاره دارد؛ هر چند در عالم واقع، هیچ‌گاه ساختارها کاملاً منفک از یکدیگر نخواهند بود؛

۱- Research Methodology

۲- Process tracing

۳- Unit of analysis

۴- Unit of observation

۵- Unit of measurement

۶- به عنوان مثال، در حال حاضر، در تمامی کشورهای دنیا، حتی توسعه‌یافته‌ترین کشورها، چاپ پول در انحصار و اختیار نهاد دولت است، ولی در برخی کشورها، بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی خرد نیز در انحصار دولت است؛ مانند صنایع خودروسازی در ایران؛

ولی میزانی از تفکیک، برای توسعه ساختارها، لازم و ضروری است و میزان توسعه یافتگی ساختارها نیز به میزان انفکاک آن‌ها از یکدیگر بستگی دارد؛ در جوامع توسعه یافته، نهاد دولت، به عنوان نهادی سیاسی، فقط متولی ساماندهی کنش سیاسی مرتبط با کسب و اعمال قدرت سیاسی، و نهاد بازار، متولی ساماندهی کنش اقتصادی مرتبط با تولید و توزیع ثروت اقتصادی و نهادهای فرهنگی (مانند نهاد دین، نهاد دانشگاه) نیز متولی ساماندهی کنش‌های فرهنگی مرتبط با تولید و توزیع قدرت فرهنگی (معنا و منزلت) است.

برای سنجش میزان تمایز ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی می‌توان از معیارهایی که اقتصاددانان، برای تمایز اقتصادهای دولتی از غیردولتی، به کار می‌برند، استفاده کرد. معیارهای زیر، میزان آزاد بودن اقتصاد از دخالت دولت را نشان می‌دهد:

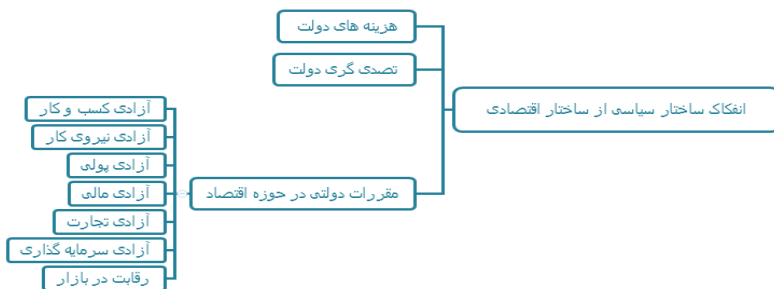
میزان هزینه‌های دولت (نسبت بودجه دولت به تولید ناخالص داخلی GDP): معمولاً، دولت‌هایی که دارای انفکاک قدرت نیستند، دولت‌های بزرگی هستند چون نیازمند دستگاه بوروکراسی عظیم و گسترده به منظور ساماندهی امور غیرسیاسی (اقتصادی و فرهنگی) هستند و به همین دلیل، هزینه‌های دولت، از افزایش چشمگیری برخوردار است (بازمحمدی و اکبر چشمی، ۱۳۸۵).

اموال دولتی (تصدی‌گری دولت): یعنی میزان دارایی دولت در بخش‌های مختلف؛ مانند مالکیت دولت بر معادن، زمین و منابع زیرزمینی، فعالیت‌های تولیدی صنعتی و غیر صنعتی، تجاری (مانند واردات و صادرات)، خدمات (مانند حمل و نقل عمومی، اینترنت، فروشگاه‌های زنجیره‌ای، و...)

۱ - لازم به ذکر است معیارهایی که برای سنجش وضعیت توسعه یافتگی اقتصادی به کار می‌رود با میزان آزاد بودن اقتصاد، متفاوت است.

مقررات دولتی: بیانگر مداخله دولت در اقتصاد است که در قالب قوانین و مقررات اعمال می‌گردد (مانند قیمت گذاری دستوری، مقررات در حوزه بازار کار، بازار سرمایه، واردات، صادرات، تولید و...).

تصویر شماره (۲): شاخص‌های عملیاتی مفهوم تمایزیابی ساختاری (انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی)

توصیف وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی در دوره

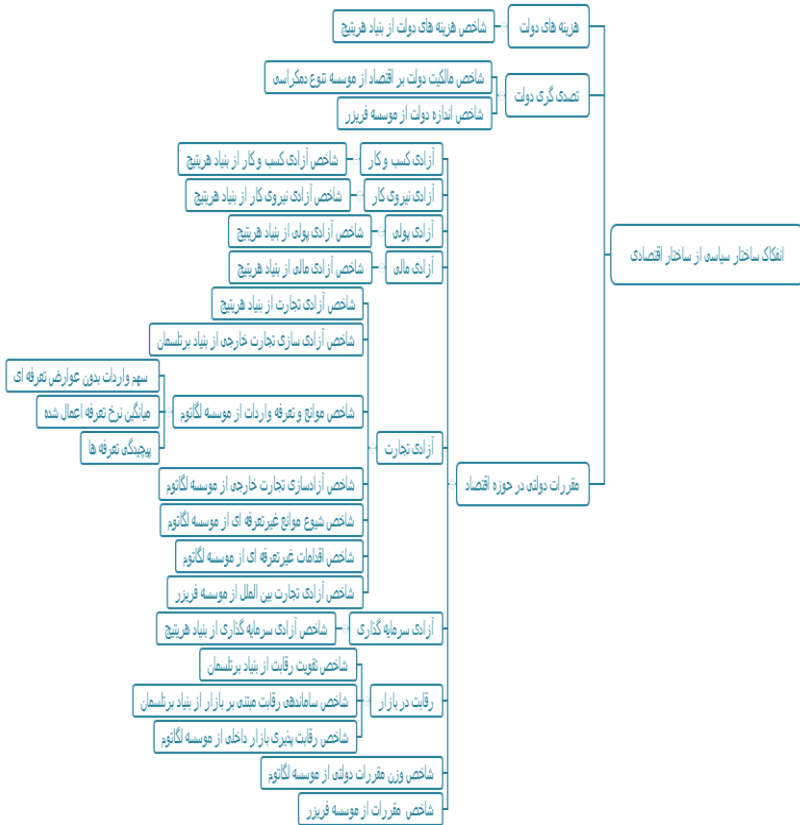
ج. ۱.۱

طبق تعریف عملیاتی مفهوم تمایزیابی ساختاری (انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی)، از میان داده‌های مؤسسات جهانی، پنج شاخص: (۱) شاخص آزادی اقتصادی از بنیاد هریتیج؛ (۲) شاخص تغییر اقتصادی از بنیاد برتلسمان؛ (۳) شاخص اقتصاد آزاد از موسسه لگاتوم؛ (۴) شاخص آزادی اقتصادی از موسسه فریزر؛ (۵) شاخص مالکیت دولت بر اقتصاد از موسسه تنوع دموکراسی، انتخاب شده است؛ به نظر می‌رسد شاخص‌های نامبرده، می‌تواند تصویر نسبتاً دقیقی از وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی در دوره ج. ۱.۱ ارائه دهد!

۱ - لازم به ذکر است برخی از شاخص‌های نامبرده، فقط سه یا دو دهه اخیر را در می‌گیرد، ولی با این وجود، به دلیل معدل‌گیری، تصویر ارائه شده، چندان دور از واقع نیست.

تصویر شمار (۳): داده‌های مؤسسات جهانی جهت سنجش وضعیت مفهوم تمایز

ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی

شاخص "تغییر اقتصادی" از بنیاد برتلسمان؛ موسسه برتلسمان، وضعیت اقتصادی کشورها را بر اساس ۷ معیار اصلی و ۱۴ معیار فرعی می‌سنجد. برخی از معیارهای مورد نظر مرتبط با شاخص‌های تعریف عملیاتی مفهوم انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی است که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره

کرد:

– **سازمان‌دهی بازار:** اصول رقابت مبتنی بر بازار تا چه سطحی توسعه یافته

است؟ عدم رقابت به معنای مداخله دولت در بازار و تضعیف رقابت است؛

– **سیاست تقویت رقابت:** تدابیر حفاظتی تا چه اندازه برای محافظت از رقابت

وجود دارد و تا چه اندازه اعمال می‌شود؟

– **آزادسازی تجارت خارجی:** تجارت خارجی تا چه حد از مداخله دولت

آزاد شده است؟

جدول شماره (۱): وضعیت ج.ا.ا در شاخص "تغییر اقتصادی" از موسسه برتلسمان^۱

نمره کلی ایران در شاخص تغییر اقتصادی	رده‌بندی بر اساس نمره	نمره شاخص سازمان‌دهی بازار	نمره شاخص سیاست تقویت رقابت	نمره شاخص آزادسازی تجارت خارجی
۲۱.۴	غیر آزاد	۳	۲	۳
۱۸.۴	غیر آزاد	۳	۳	۳
۸۶.۳	غیر آزاد	۳	۳	۳
۴۰.۴	غیر آزاد	۳	۲	۳
۳	غیر آزاد	۲	۲	۲
۳	غیر آزاد	۲	۲	۲
۳۹.۳	غیر آزاد	۲	۲	۳
۷۹.۲	غیر آزاد	۲	۲	۲

منبع: <https://atlas.bti-project.org>

۱ – جایگاه هر کشور بر اساس امتیازی که دریافت می‌کند در یکی از رده‌های پنج‌گان زیر قرار می‌گیرد: غیر آزاد: امتیاز صفر الی ۴,۹؛ نسبتاً غیر آزاد: امتیاز ۵ الی ۵,۹؛ نسبتاً آزاد: امتیاز ۶ الی ۶,۹؛ غالباً آزاد: امتیاز ۷ الی ۷,۹؛ آزاد: امتیاز ۸ الی ۱۰

شاخص "آزادی اقتصادی" از بنیاد هریتیج: شاخص مورد نظر، علاوه بر ابعاد بودجه‌ای و تصدی‌گری‌های دولت، بعد غیر بودجه‌ای مداخلات دولت در زمینه‌های سیاست پولی، مقررات و تنظیمات دولتی بازار کار، تجارت خارجی، حقوق مالکیت و... را نیز پوشش می‌دهند. این شاخص، از ۴ مقوله اصلی و ۱۲ مقوله فرعی تشکیل شده و برخی از مقوله‌های آن، مرتبط با انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی ست.

جدول شماره (۲): وضعیت ج. ا. ا در شاخص "آزادی اقتصادی" از بنیاد هریتیج^۲

نمره کلی ایران	جایگاه جهانی	وضعیت	هزینه دولت	آزادی کسب و کار	آزادی نیروی کار	آزادی پولی	آزادی تجارت	آزادی سرمایه‌گذاری	آزادی مالی
۱۹۹۶	۳۶	غیر آزاد	۹۲	۵۵	NA	۵۱	۴۵	۱۰	۱۰
۱۹۹۷	۳۴	غیر آزاد	۸۵	۵۵	NA	۴۳	۴۵	۱۰	۱۰
۱۹۹۸	۳۶	غیر آزاد	۸۴	۵۵	NA	۴۸	۵۵	۱۰	۱۰
۱۹۹۹	۳۶	غیر آزاد	۸۴	۵۵	NA	۵۴	۵۶	۱۰	۱۰
۲۰۰۰	۳۶	غیر آزاد	۷۹	۵۵	NA	۵۷	۵۱	۱۰	۱۰

۲- Heritage Foundation

۲ - جایگاه هر کشور بر اساس امتیازی که دریافت می‌کند در یکی از رده‌های پنج‌گانه زیر قرار می‌گیرد:
غیر آزاد: امتیاز صفر الی ۴۹؛ نسبتاً غیر آزاد: امتیاز ۵۰ الی ۵۹؛ نسبتاً آزاد: امتیاز ۶۰ الی ۶۹؛ غالباً آزاد: امتیاز ۷۰ الی ۷۹؛ آزاد: امتیاز ۸۰ الی ۱۰۰؛

ادامه جدول شماره (۲):

آزادی مالی	آزادی سرمایه‌گذاری	آزادی تجارت	آزادی پولی	آزادی نیروی کار	آزادی کسب و کار	هزینه دولت	وضعیت	جایگاه جهانی	نمره کلی ایران	
۱۰	۱۰	۶۲	۵۷	NA	۴۰	۸۲	غیر آزاد	-	۳۵	۲۰۰۱
۱۰	۳۰	۴۷	۵۹	NA	۴۰	۷۹	غیر آزاد	-	۳۶	۲۰۰۲
۱۰	۳۰	۷۲	۶۲	NA	۴۰	۸۹	غیر آزاد	-	۴۳	۲۰۰۳
۱۰	۳۰	۷۸	۶۱	NA	۴۰	۸۰	غیر آزاد	-	۴۲	۲۰۰۴
۱۰	۳۰	۷۸	۶۰	۷۶	۴۰	۸۸	نسبتاً آزاد	-	۵۰	۲۰۰۵
۱۰	۱۰	۵۵	۶۰	۵۳	۵۶	۸۵	غیر آزاد	-	۴۵	۲۰۰۶
۱۰	۱۰	۵۵	۶۲	۵۲	۵۵	۸۴	غیر آزاد	-	۴۵	۲۰۰۷
۱۰	۱۰	۵۷	۶۱	۵۳	۵۵	۸۴	غیر آزاد	-	۴۵	۲۰۰۸
۱۰	۱۰	۵۷	۶۰	۵۲	۶۰	۷۹	غیر آزاد	-	۴۴	۲۰۰۹
۱۰	۰	۵۰	۵۴	۵۵	۶۹	۷۹	غیر آزاد	-	۴۳	۲۰۱۰
۱۰	۰	۴۴	۶۰	۵۰	۶۹	۷۶	غیر آزاد	۱۷۱	۴۲	۲۰۱۱
۱۰	۰	۴۵	۶۲	۵۱	۶۴	۷۶	غیر آزاد	۱۷۱	۴۲	۲۰۱۲

ادامه جدول شماره (۲):

آزادی مالی	آزادی سرمایه گذاری	آزادی تجارت	آزادی پولی	آزادی نیروی کار	آزادی کسب و کار	هزینه دولت	وضعیت	جایگاه جهانی	نمره کلی ایران	
۱۰	۰	۴۵	۵۸	۵۵	۶۵	۸۰	غیر آزاد	۱۶۸	۴۳	۲۰۱۳
۱۰	۰	۴۱	۴۷	۴۱	۶۲	۸۵	غیر آزاد	۱۷۳	۴۰	۲۰۱۴
۱۰	۰	۴۱	۴۸	۵۱	۵۷	۹۳	غیر آزاد	۱۷۱	۴۱	۲۰۱۵
۱۰	۰	۵۴	۵۰	۴۹	۵۹	۹۳	غیر آزاد	۱۷۱	۴۳	۲۰۱۶
۱۰	۰	۵۴	۵۵	۵۴	۶۴	۹۲	نسبتاً آزاد	۱۵۵	۵۰	۲۰۱۷
۱۰	۰	۵۴	۵۹	۵۸	۶۴	۹۱	نسبتاً آزاد	۱۵۶	۵۰	۲۰۱۸
۱۰	۵	۵۴	۶۰	۵۰	۶۲	۸۹	نسبتاً آزاد	۱۵۵	۵۱	۲۰۱۹
۱۰	۵	۵۴	۴۹	۵۰	۵۷	۸۹	غیر آزاد	۱۶۴	۴۹	۲۰۲۰
۱۰	۵	۵۴	۴۲	۵۰	۵۷	۹۰	غیر آزاد	۱۶۸	۴۷	۲۰۲۱

منبع: <https://www.heritage.org>

شاخص "اقتصاد آزاد" از موسسه لگاتوم؛ شاخص مورد نظر از چهار ستون: (۱) کیفیت اقتصاد، (۲) شرایط بنگاه‌داری، (۳) فضای سرمایه‌گذاری و (۴)

زیرساخت و دسترسی به بازار، و هر یک از ستون‌ها نیز از چندین عنصر اصلی و فرعی تشکیل شده است. برخی از ستون‌ها و عناصر اصلی و فرعی بخش اقتصادی شاخص لگاتوم، مرتبط با مفهوم انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی است که از جمله آن‌ها می‌توان به عناصری هم چون: شرایط بنگاه‌داری؛ مقیاس بازار آزاد؛ موانع و تعرفه واردات؛ نوسانات بازار؛ اشاره کرد.

جدول شماره (۳): وضعیت ج.ا.ا در شاخص "اقتصاد آزاد" از موسسه لگاتوم^۱

سال	شرایط بنگاه‌داری	مقیاس بازار آزاد	موانع و تعرفه واردات	نوسانات بازار
۲۰۰۷	۳۳	۴.۳	۹.۳	۲.۱۷
۲۰۰۸	۳۵	۴.۳	۹.۳	۲.۱۷
۲۰۰۹	۳۵	۴.۳	۹.۳	۲.۱۷
۲۰۱۰	۳۸	۴.۳	۹.۳	۲.۱۷
۲۰۱۱	۳۸	۴.۳	۹.۳	۲.۱۷
۲۰۱۲	۳۶	۴.۳	۹.۳	۹.۱۷
۲۰۱۳	۳۷	۴.۳	۹.۳	۴.۲۱
۲۰۱۴	۳۵	۴.۳	۹.۳	۲.۲۰
۲۰۱۵	۳۵	۴.۳	۹.۳	۰.۲۰
۲۰۱۶	۳۵	۴.۳	۹.۳	۶.۲۲
۲۰۱۷	۳۶	۹.۱	۹.۳	۸.۲۳
۲۰۱۸	۳۷	۹.۱	۹.۳	۴.۲۶
۲۰۱۹	۳۶	۹.۱	۹.۳	۲.۲۵
۲۰۲۰	۳۶	۹.۱	۹.۳	۶.۲۰

۱ - جایگاه هر کشور بر اساس امتیازی که دریافت می‌کند در یکی از رده‌های پنج‌گانه زیر قرار می‌گیرد:

__ غیر آزاد: امتیاز صفر الی ۴۹؛

__ نسبتاً غیر آزاد: امتیاز ۵۰ الی ۵۹؛

__ نسبتاً آزاد: امتیاز ۶۰ الی ۶۹؛

__ غالباً آزاد: امتیاز ۷۰ الی ۷۹؛

__ آزاد: امتیاز ۸۰ الی ۱۰۰؛

شاخص "آزادی اقتصادی" از موسسه فریزر؛ شاخص مورد نظر از پنج ستون (اندازه دولت، نظام قضایی و حقوق مالکیت، پول قوی، آزادی تجارت بین‌المللی، مقررات بازار سرمایه، کار و تجارت) تشکیل شده است؛ از بین پنج حوزه مورد نظر، سه حوزه: اندازه دولت، آزادی تجارت بین‌المللی و مقررات، مرتبط با میزان انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی است.

جدول شماره (۴): وضعیت ج. ا. ا در شاخص "آزادی اقتصادی" از موسسه فریزر^۲

سال	نمره کلی ایران	وضعیت اقتصادی	شاخص اندازه دولت	شاخص آزادی تجارت بین‌الملل	شاخص مقررات
۱۹۸۰	۱۰.۴	غیر آزاد	۰۰.۵	۴۵.۱	۱۶.۴
۱۹۸۵	۱۴.۴	غیر آزاد	۸۹.۴	۳۴.۱	۵۵.۳
۱۹۹۰	۷۳.۴	غیر آزاد	۳۳.۵	۵۰.۲	۸۹.۳
۱۹۹۵	۹۱.۳	غیر آزاد	۳۲.۵	۴۳.۲	۹۶.۳
۲۰۰۰	۷۰.۵	نسبتاً غیر آزاد	۳۵.۵	۷۳.۵	۳۲.۵
۲۰۰۱	۹۰.۶	نسبتاً آزاد	۸۷.۶	۱۹.۶	۳۲.۵
۲۰۰۲	۹۴.۵	نسبتاً غیر آزاد	۳۶.۶	۹۷.۵	۳۲.۵
۲۰۰۳	۰۰.۶	نسبتاً آزاد	۱۲.۶	۹۷.۵	۹۸.۵
۲۰۰۴	۱۰.۶	نسبتاً آزاد	۱۹.۶	۲۶.۶	۴۵.۵
۲۰۰۵	۹۸.۵	نسبتاً غیر آزاد	۸۵.۵	۹۹.۵	۷۷.۵

۲- Fraser Institute

۲ - جایگاه هر کشور بر اساس امتیازی که دریافت می‌کند در یکی از رده‌های پنج‌گان زیر قرار می‌گیرد:
غیر آزاد: امتیاز صفر الی ۴,۹؛ نسبتاً غیر آزاد: امتیاز ۵ الی ۵,۹؛ نسبتاً آزاد: امتیاز ۶ الی ۶,۹؛ غالباً آزاد: امتیاز ۷ الی ۷,۹؛ آزاد: امتیاز ۸ الی ۱۰

۲۰۰۶	۷۰.۶	نسبتاً آزاد	۷۹.۵	۲۵.۶	۸۳.۵
------	------	-------------	------	------	------

ادامه جدول شماره (۴):

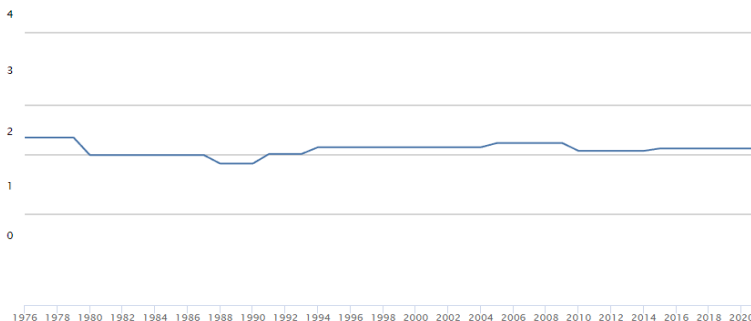
سال	نمره کلی ایران	وضعیت اقتصادی	شاخص اندازه دولت	شاخص آزادی تجارت بین الملل	شاخص مقررات
۲۰۰۷	۸۷.۵	نسبتاً غیر آزاد	۲۲.۶	۳۰.۵	۵۲.۵
۲۰۰۸	۷۱.۵	نسبتاً غیر آزاد	۳۰.۶	۳۵.۵	۹۶.۵
۲۰۰۹	۶۰.۵	نسبتاً غیر آزاد	۲۵.۶	۱۶.۵	۱۶.۵
۲۰۱۰	۵۴.۵	نسبتاً غیر آزاد	۱۱.۶	۱۷.۵	۷۵.۴
۲۰۱۱	۴۰.۵	نسبتاً غیر آزاد	۱۹.۶	۲۰.۵	۲۹.۴
۲۰۱۲	۲۶.۵	نسبتاً غیر آزاد	۷۳.۶	۵۸.۲	۴۵.۴
۲۰۱۳	۴۲.۵	نسبتاً غیر آزاد	۵۴.۶	۱۵.۴	۳۶.۴
۲۰۱۴	۱۴.۵	نسبتاً غیر آزاد	۲۹.۶	۰۰.۳	۱۸.۵
۲۰۱۵	۴۰.۵	نسبتاً غیر آزاد	۱۲.۶	۵۲.۴	۱۸.۵
۲۰۱۶	۵۱.۵	نسبتاً غیر آزاد	۷۶.۵	۵۱.۴	۷۷.۵
۲۰۱۷	۴۹.۵	نسبتاً غیر آزاد	۶۹.۵	۶۱.۴	۶۶.۵
۲۰۱۸	۸۰.۴	غیر آزاد	۸۷.۵	۲۹.۲	۴۵.۵

منبع: <https://www.fraserinstitute.org>

شاخص "مالکیت دولت بر اقتصاد" از موسسه تنوع دموکراسی!
 شاخص مورد نظر، میزان مالکیت و کنترل سرمایه (از جمله زمین) را در بخش های صنعتی، کشاورزی و خدماتی توسط دولت می سنجد.

تصویر شماره (۴): وضعیت ج. ا. ا در شاخص مالکیت دولت بر اقتصاد از موسسه

تنوع دمکراسی^۱

منبع: <https://www.v-dem.net>

جمع‌بندی، به منظور تعیین وضعیت کلی ج. ا. ا در حوزه انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی، نمرات دریافتی طی دوره مورد نظر تجمیع و با تقسیم آن بر تعداد سال، معدل به دست آمده است. نتایج محاسبات نشان می‌دهد که

۱ - نمره دهی:

_ نمره صفر (غیرآزاد): تقریباً تمام سرمایه‌های ارزشمند متعلق به دولت است یا مستقیماً توسط دولت کنترل می‌شود. مالکیت خصوصی ممکن است رسماً ممنوع شود.

_ نمره یک (نسبتاً غیرآزاد): با ارزش ترین سرمایه یا متعلق به دولت است یا مستقیماً توسط دولت کنترل می‌شود.

_ نمره دو (نسبتاً آزاد): بسیاری از بخش‌های اقتصاد یا متعلق به دولت هستند یا مستقیماً توسط دولت کنترل می‌شوند، اما برخی دیگر نسبتاً از کنترل مستقیم دولت آزاد می‌مانند.

_ نمره سه (غالباً آزاد): برخی از سرمایه‌های ارزشمند یا متعلق به دولت است یا مستقیماً توسط دولت کنترل می‌شود، اما بیشتر آن‌ها از کنترل مستقیم دولت آزاد می‌مانند.

_ نمره چهار (آزاد): سرمایه با ارزش بسیار کمی متعلق به دولت است یا مستقیماً توسط دولت کنترل می‌شود.

انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی در ج.ا.ا در مجموع در وضعیت «غیر آزاد» قرار دارد. در بخش بعدی بر اساس دستگاه نظری پژوهش به تبیین این وضعیت می‌پردازیم. یعنی اینکه چرا و چگونه این وضعیت به وجود آمده است.

جدول شماره (۵): وضعیت تمایزبایی ساختاری (انفکاک ساختار سیاسی از ساختار

اقتصادی) در دوره ج.ا.ا

شاخص	دوره زمانی	مجموع نمرات	نمره میانگین	وضعیت	
۱	تغییر اقتصادی از بنیاد برتلسمان	۱۶ سال (از سال ۲۰۰۵ تا ۲۰۲۰)	۱۱۸	۴۵.۲	غیر آزاد
۲	آزادی اقتصادی از بنیاد هریتیج	۲۶ سال (از سال ۱۹۹۶ تا سال ۲۰۲۱)	۱۱۰۴	۴۶.۴۲	غیر آزاد
۳	اقتصاد آزاد از موسسه لگاتوم	۱۴ سال (از سال ۲۰۰۷ تا ۲۰۲۰)	۲۵۴	۱۸	غیر آزاد
۴	آزادی اقتصادی از موسسه فریزر	۲۳ سال (از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۸ و سال‌های ۱۹۸۰، ۱۹۸۵، ۱۹۹۰، ۱۹۹۵)	۱۱۹	۱۷.۵	نسبتاً غیر آزاد
۵	مالکیت دولت بر اقتصاد	۴۲ سال (از سال ۱۹۷۹ تا سال ۲۰۲۰)	۵۵.۶۸	۶۳.۱	نسبتاً غیر آزاد

تبیین تئوریک وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی در

دوره ج.ا.ا

تا پیش از دوره پهلوی، دولت‌های پیشا مدرن، عمدتاً وظایفی مشخص و محدود به حوزه تأمین نظم و امنیت داشتند و واجد وظایف غیرسیاسی بودند، البته، این انفکاک، نتیجه توسعه‌یافتگی دولت‌ها نبوده است؛ بلکه به دلیل بافت سنتی و ساده جوامع بوده است؛ ولی از دوره پهلوی به بعد، به دنبال آشنایی ایرانیان با غرب و ضرورت نوسازی (مدرنیزاسیون)، تغییرات مهمی در نظام اجتماعی ایران رخ داد.

در این دوره، اندیشه‌های ناسیونالیستی رایج در میان روشنفکران جامعه‌ا که در سال‌های ابتدایی از حامیان اصلی حکومت پهلوی به شمار می‌رفتند، حکومت رضاشاه را به سمت شبیه‌سازی تئوری‌های ملی‌گرایانه و پیاده‌سازی ناسیونالیسم آلمانی در ایران سوق داد. یکی از مشخصه‌های اصلی ناسیونالیسم آلمانی که بر پایه نظرات متفکران بزرگی مانند فیخته (Fichte, 1922) و فردریک لیست (لیست، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۸) شکل گرفت تئوری اقتصاد ملی بود. لیست برای حضور دولت در اقتصاد، اهمیت زیادی قائل است و موقعیت اقتصادی هر کشور را به اعمال سیاست‌های اقتصادی دولت و حکومت مرتبط می‌داند (دادگر، ۱۳۸۳: ۳۱۳). رضاشاه و دیگر مقامات پهلوی، متأثر از این دسته تفکرات، با سرعت زیاد شروع به مداخله در امر اقتصادی و تصاحب بیشتر منابع اقتصادی کردند (کاتوزیان، ۱۳۹۲: ۱۷۷). محمدرضا شاه پهلوی نیز هم چون پدرش، استراتژی توسعه اقتصادی توسط نهاد دولت را بیش از پیش و در قالب برنامه‌های توسعه ادامه داد. یکی از پیامدهای مهم این سیاست‌ها، نفوذ و تسلط هرچه بیشتر نهاد دولت بر نهاد بازار بود (نک، غنی نژاد، ۱۳۹۵). پس از پیروزی انقلاب اسلامی، با وجود تغییر نظام سیاسی، وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی، نه تنها کاهش نیافت، بلکه بیش از پیش، تشدید شد. چرایی این امر را باید در ماهیت کنشگران نهاد ساز و بستر نهادی حاکم بر آن‌ها در سال‌های نخست تأسیس نظام سیاسی جمهوری اسلامی جستجو کرد. در دوره انقلاب، اکثر نیروهای سیاسی که مؤسس نظم سیاسی جدید به شمار می‌روند، بنا به دلایلی، طرفدار اقتصاد دولتی بودند و به همین دلیل، بعد از انقلاب، نه تنها تغییر مثبتی در زمینه تمایزیابی ساختاری ایجاد نشد، بلکه مسیر سابق،

۱- به عنوان مثال علی اکبر داور در مقاله‌ای تحت عنوان «بحران» که در مجله آینده در سال ۱۳۰۵ چاپ شده است، می‌گوید: چه کسی باید ما را از دست این بحران خلاص کند، مردم یا دولت؟ به عقیده من، در حالت فعلی مملکت جز دولت هیچ قوه قادر به رفع بحران نیست.... بلکه دولت باید اوضاع پر نکبت امروز ما را عوض کند (مجله آینده، سال ۲ شماره یک، به نقل از عاقلی، ۱۳۶۹: ۳۳۴).

شدت یافت. از مجموع دلایلی که باعث شد نیروهای سیاسی از اقتصاد دولتی حمایت کنند، می‌توان تحت عنوان بستر نهادی نام برد. کنشگران نهاد ساز در چارچوب بستر نهادی مورد نظر اقدام به تأسیس نظام سیاسی جمهوری اسلامی کردند (نک. جدول شماره ۶).

جدول شماره (۶): کنشگران نهاد ساز و بستر نهادی در دوره ج.ا.ا

نیروهایی سیاسی	زیر گروهها	نماینده شکاف سیاسی	منافع (سیاسی و اقتصادی) کنشگران	قدرت کنشگران	پایگاه اجتماعی کنشگران	بازر (اقتصادی) کنشگران	نیروهایی سیاسی
نیروی سیاسی اسلامی فقهایی یا مکتبی/خط امام (مانند فدائیان اسلام، حزب جمهوری اسلامی، جمعیت مؤلفه اسلامی، ...) طرفداران قفقه سستی و طرفداران قفقه پویا؛	حزب جمهوری اسلامی، جمعیت مؤلفه اسلامی، ... طرفداران قفقه سستی و طرفداران قفقه پویا؛	سنت/تجدد	ارزش‌های دینی و مقابله با سکولاریسم	واحد قدرت (حمایت مردمی) گسترده	روایت، روحانیت، بازاریان، و از حیث طبقاتی؛ طبقه پایین جامعه، طبقه مؤثر سستی؛ و روستاییان،	اقتصاد اسلامی و تسلط و کنترل دولت بر اقتصاد؛ تجدید بخش خصوصی؛ مخالفت با اقتصاد آزاد؛ مخالفت با سرمایه‌داری؛ مخالفت با اقتصاد جهانی؛ حمایت از نفوذ عدالت محوری؛ حمایت از سیاست‌های توزیعی؛ مسائلات؛ معادله دارایی و ملی (دولتی) کردن منابع اقتصادی؛	نیروهایی سیاسی اسلامی
حزب اسلامی (مانند) سازمان مجاهدین خلق، نخست‌جانب‌پرستان سوسیالیست)	حزب اسلامی (مانند) سازمان مجاهدین خلق، نخست‌جانب‌پرستان سوسیالیست)	کارگزاران، کارگران، طبقه پایین روستا، کارگران، دوستان،	تثبیت منافع کارگران در ساختار قدرت سیاسی به منظور جلوگیری از استثمار آنها توسط سرمایه‌داران	واحد قدرت اجتماعی مؤثر محدود	روایت، روحانیت، طبقه پایین جامعه، روستاییان، کارگران، دوستان،	دفاع از عدالت و برابری و سرمایه‌داری دولت، حمایت از سیاست‌های توزیعی؛ مخالفت با اقتصاد آزاد، معادله دارایی و ملی (دولتی) کردن منابع اقتصادی؛	نیروهایی سیاسی اسلامی
راست اسلامی (مانند) نخست‌آزادی و حزب جمهوری‌خواه خلق مسلمانان)	راست اسلامی (مانند) نخست‌آزادی و حزب جمهوری‌خواه خلق مسلمانان)	استبداد/مردم‌کرایی استبداد/مردم‌کرایی	تثبیت حقوق شهروندی در ساختار سیاسی به منظور جلوگیری از تفصیح حقوق مردم توسط خودکامگی	واحد قدرت اجتماعی محدود	عدالتاً طبقه مؤثر، دانشجویان،	اقتصاد آزاد و ملی کنترل شده، مسائلات؛ عدالت؛	نیروهایی سیاسی اسلامی

ادامه جدول شماره (۶):

بازر (اقتصادی) کشران	پایگاه اجتماعی کشران	قدرت کشران	منافع (سیاسی و اقتصادی) کشران	نماینده شکاف سیاسی	زیرگروهها	نیروهای سیاسی
اقتصاد آزاد؛ ادغام در اقتصاد جهانی؛	عمدتاً طبقه متوسط، دانشجویان،	واجد قدرت اجتماعی بسیار محدود	تثبیت حقوق شهروندی در ساختار سیاسی به منظور جلوگیری از تضعیف حقوق مردم توسط خودکامگی	استبداد/دموکراسی	راست غیر اسلامی / ملی گرای اسکولار (مانند جنبه ملی، حزب ایران، حزب مردم ایران، و...)	نیروهای سیاسی غیر اسلامی
اقتصاد شورایی؛ مخالفت با سرمایه‌داری؛	عمدتاً طبقه پایین شهری، دانشجویان، قشر کارگران	واجد قدرت اجتماعی بسیار محدود	تثبیت منافع کارگران در ساختار قدرت به منظور جلوگیری از استثمار آن‌ها توسط سرمایه‌داران	کارگر/کارفرما، طبقه پایین بالا، مرکز/پیرامون	چپ غیر اسلامی (مانند حزب توده، سازمان چریک‌های فدایی خلق، سازمان پیشکار)	غیر اسلامی

اکثر نیروهای سیاسی در آن دوره، بخصوص نیروهای سیاسی اسلامی^۱ و چپ، با توجه به خصومتی که با اقتصاد آزاد و سرمایه‌داری و تأکید ی که بر «عدالت اجتماعی» و ضرورت کاهش شکاف طبقاتی و رسیدگی به زندگی مستضعفان و فقرا داشتند، زمینه لازم را برای افزایش سهم، اختیارات و وظایف اقتصادی دولت فراهم کردند. در واقع بخشی از مخالفت انقلابیون با سرمایه‌داری و بخش خصوصی بازتاب گرایش‌های مساوات‌گرایانه و عدالت‌جویانه ناشی از مبانی فکری آن‌ها و تقاضای شدید بخش‌هایی از جامعه (مانند طبقه پایین، حاشیه‌نشین‌ها، کارگران) مبنی بر توزیع ثروت بود. در نهایت، بستر نهادی مورد نظر، منجر به دولتی‌سازی صنایع مادر و سیستم بانکی کشور، مصادره‌ها و توقیف اموال طبقات ثروتمند، پرداخت سوبسیدهای مختلف و اتخاذ سیاست‌های باز توزیعی گسترده و تعیین اختیارات و وظایف گسترده اقتصادی برای نهاد دولت در قالب قانون اساسی و سایر قوانین شد. به عنوان مثال، در فصل چهارم قانون

۱ - در سال‌های نخست انقلاب، در میان نیروی سیاسی اسلامی فقهاتی، دو گروه فرعی وجود داشت که بر اساس برداشت از فقه و کارکرد آن در حکومت اسلامی، به دو گروه عمده: فقه پویا (یا همان چپ سنتی و بعدها اصلاح‌طلب) و فقه سنتی (راست سنتی، محافظه‌کار و بعدها اصول‌گرا) قابل تقسیم است. اختلافات میان این دو گروه، عمدتاً پیرامون اقتصاد بود. جناح چپ (فقه پویا)، طرفدار دخالت فعال دولت در امور اقتصادی؛ پذیرش مسئولیت‌های پر دامنه از سوی دولت در تأمین عدالت اجتماعی؛ کنترل قیمت‌ها؛ محدودیت حقوق مالکیت خصوصی و محدود کردن فعالیت بخش خصوصی؛ مخالفت و واگذاری مدیریت مراکز مهم اقتصادی به بخش خصوصی؛ ایجاد عدالت اجتماعی؛ رفع محرومیت‌زدایی؛ ملی کردن تجارت خارجی؛ اصلاحات ارضی؛ و جناح راست (فقه سنتی) مخالف کنترل و مداخله دولت در امور اقتصادی، معتقد به حاکمیت قانون عرضه و تقاضا؛ طرفدار بخش خصوصی؛ واگذاری امور اقتصادی به مردم، و تقریباً نزدیک به لیبرالیسم اقتصادی بود. فقه پویا، قوه مجریه و مقننه، و فقه سنتی، فقط شورای نگهبان را در اختیار داشت. در نهایت به دلیل فشار اجتماعی و رغبت و حمایت جامعه و اکثر نیروهای سیاسی از اقتصاد دولتی، و حمایت امام خمینی (ره) از آن‌ها، بخش اعظم سیاست‌های این دو قوه، تصویب شد و به اجرا درآمد که از جمله آن‌ها می‌توان به: لایحه ملی کردن بازرگانی خارجی، لایحه اصلاحات ارضی، لایحه اراضی شهری، لایحه تهیه و توزیع کالا، لایحه اسلامی کار و لایحه ملی کردن صنایع و... اشاره کرد (نک. حاتمی، ۱۳۸۷).

اساسی (اصول ۴۳ تا ۴۹) که به مساله اقتصاد و امور مالی دولت اختصاص دارد، اندازه دولت بسیار گسترده ترسیم شده است؛ به گونه‌ای تنها فعالیت کوچک و محدود اقتصادی در بخش خصوصی قرار دارد. در این میان، از منظر تعیین اندازه دولت، اصول ۴۳، ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی از اهمیت بیشتری برخوردارند.

معماران قانون اساسی جمهوری اسلامی، هم‌زمان با تحکیم سلطه دولت بر دستگاه تولیدی کشور، در بعد بیرونی نیز، مبادلات اقتصادی جامعه با نظام جهانی را تحت کنترل دولت قرار دادند و مانع ادغام اقتصاد ایران در اقتصاد جهانی شدند. به عنوان مثال، در اصل ۸۱ قانون اساسی که بر پایه آن، «دادن امتیاز تشکیل شرکت‌ها و مؤسسات در امور تجارتي و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است»، ورود سرمایه‌گذاری خارجی به ایران با مانع مواجه گردید. در نتیجه، این امر باعث می‌شد که حضور و نفوذ دولت (خصوصی‌ها) در عرصه اقتصاد، بخصوص بخش انرژی، بیشتر گردد.

در مجموع می‌توان گفت قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، برای مالکیت خصوصی تنها فعالیت‌های خرده‌پا و کوچک‌مقیاس را به رسمیت پذیرفته است و همان‌طور که حسین عظیمی نیز بدان اشاره می‌کند: «قانون اساسی ما مالکیت خصوصی بزرگ و متمرکز در مؤسسات مالی و تولیدی را نپذیرفته است. به نظر من این تعارف است اگر کسی بگوید این قانون اساسی سازگار است (عظیمی، ۱۳۸۱: ۵۵۹). بهکیش نیز در دیدگاهی مشابه معتقد است: «قانون اساسی اجازه ورود به فعالیت و امکان رقابت بخش‌های دیگر اقتصادی با بخش دولتی را نداده است... لغت انحصار در متن اصل ۴۴ استفاده نشده است؛ اما بسیاری از صنایع و سازمان‌های بزرگ و کلیدی کشور به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت قرار داده شده است (بهکیش، ۱۳۸۰: ۲۱۷ - ۲۱۸). جهانگیر آموزگار در این

زمینه با بررسی قانون اساسی معتقد است که این قانون نقش دولت در اقتصاد را پراهمیت تر و مالکیت خصوصی را محدودتر کرده است (آموزگار، ۱۳۷۱: ۷۴۹). آبراهامیان نیز در دیدگاهی مشابه معتقد است که قانون اساسی وعده داد، یک تأمین اجتماعی دولتی فراگیر به وجود آورد (آبراهامیان، ۱۳۸۹: ۲۰۷ - ۲۰۸). بنابراین و با توجه به اصول اقتصادی قانون اساسی می توان نتیجه گرفت که قانون اساسی متأثر از بستر نهادی کنش گران نهاد ساز بوده و مطابق با آن تأسیس شده است.

علاوه بر تثبیت اقتصاد دولتی در قالب قانون اساسی ج. ا، در ماه های اولیه انقلاب، متأثر از بستر نهادهای مورد نظر، سازمان های دولتی بسیاری زیادی تأسیس شد تا سیاست های اقتصادی دولت را پیگیری نمایند؛ از جمله این سازمان ها می توان به: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، بنیاد مستضعفان، بنیاد پانزده خرداد، و... اشاره کرد. سازمان های نامبرده، به مرور بخش های بیشتری از منابع اقتصادی را تصرف کردند و دامنه فعالیت های اقتصادی آن ها نیز گسترش یافت (نک. آموزگار، ۱۳۷۱).

در این میان، علاوه بر نقش بستر نهادی در تضعیف انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی، متغیرهای دیگری نیز مؤثر واقع شدند که از جمله آن ها می توان به «جنگ هشت ساله ایران و عراق» و «رانیتر بودن دولت» اشاره کرد. در واقع شاید اگر این دو عامل نمی بودند، تا حدودی وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی، تغییر و بهبود پیدا می کرد. در ادامه به چرایی و چگونگی تأثیر دو عامل مورد نظر بر وضعیت تمایز یابی ساختاری اشاره خواهد شد.

۱) جنگ هشت ساله ایران و عراق: جنگ ها، نقش بسزایی در افزایش دخالت دولت در حوزه های گوناگون اجتماعی و اقتصادی به همراه دارند. جنگ،

موجبات تمرکز قدرت سیاسی، بسیج و استخراج منابع (مالی و انسانی) موجود جامعه، دخالت بیشتر دولت در اقتصاد و تکوین سازمان‌های سرکوب و اجبار را فراهم می‌آورند. جنگ هشت‌ساله ایران و عراق که اتفاقاً در همان بدو شکل‌گیری و ریل‌گذاری نظام سیاسی جدید، رخ داد تأثیر بسیاری بر مختصات نهاد دولت به همراه داشت. جنگ هشت‌ساله ایران و عراق، از سه منظر جداگانه، منجر به تضعیف هرچه بیشتر انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی شد:

افزایش نقش رانت نفتی در اقتصاد ایران: جنگ با وارد کردن صدمات شدید به امکانات، تأسیسات و خلق محدودیت‌های ساختاری در اقتصاد، موجب شد تصمیم‌گیران دولتی، برخلاف برنامه‌های موردنظر به سمت استفاده از درآمدهای سهل‌الوصول نفتی و وابستگی به این منبع درآمدی بروند و همین امر باعث شد به مرور نقش درآمد نفت در بودجه دولت افزایش و درآمد مالیاتی، کاهش یابد (نک. حشمت زاده، ۱۳۷۹).

تشدید سیاست‌های توزیعی: وجود مطالبات اجتماعی و فشارهای توزیعی دوران انقلاب و تشدید این فشارها در دوران جنگ، درخواست‌های توزیعی انباشته‌ای را به وجود آورده بود که به هیچ‌رو امکان پاسخ به آنان با سیاست‌های تعدیل نبود. این مساله منجر به آن شد که پس از اتخاذ این سیاست‌ها که قبض سیاست‌های توزیعی را در نظر داشت، با به وجود آمدن آشوب‌ها، بی‌نظمی‌ها و مطالبات سیاسی، دولت به بسط سیاست‌های توزیعی رو بیاورد (نک. درپسند و رئوفی، ۱۳۸۷، شفیع‌فر، ۱۳۸۸).

افزایش حضور و قدرت نیروهای نظامی در اقتصاد: جنگ با ایجاد بحران بی‌ثباتی، اجتماعی نمودن خشونت، انسجام‌بخشی به نظامیان و گسیل منابع به سمت این نیروها باعث آن شد تا این نیروها در دوران جنگ و پسا جنگ، تبدیل

به کلیدی ترین بازیگران عرصه‌ی اقتصاد سیاسی کشور شوند (نک. چگنی زاده و درودیان، ۱۳۷۸، رشید، ۱۳۷۶).

۲) رانت نفت: اگر در یک تقسیم بندی کلی، سه مؤلفه حجم بودجه عمومی دولت، میزان مقررات گذاری و نوع مالکیت (دولتی یا خصوصی) را دلیل افزایش یا کاهش نقش دولت‌ها در اقتصاد در نظر بگیریم، دولت رانتیر با قرار دادن درآمد حاصل از رانت طبیعی در بودجه، موجب تأثیر گذاری بر دو مؤلفه اول می شود؛ در نتیجه آن، اندازه دولت و بخش دولتی در اقتصاد افزایش و به همان نسبت، بخش خصوصی ضعیف می شود.

بر اساس شاخص چهل درصدی وابستگی به رانت منابع طبیعی دولت در ایران، از قرارداد کنسرسیوم و حتی قبل تر از آن، به سمت رانتیر بودن در حرکت بوده است که اوج آن در قبل از انقلاب را در سال‌های آغازین دهه ۵۰ می توان مشاهده کرد. در دولت پهلوی دوم، علاوه بر افزایش حجم بودجه عمومی دولت

۱ - بودجه عمومی دولت‌ها دارای دو بخش درآمد و هزینه است. در یک مالیه عمومی سالم، دولت‌ها بخش اعظم درآمد خود را از راه مالیات گیری به دست می آورند و سپس آن را هزینه و باز توزیع می کنند. در چنین شرایطی، اندازه دولت و بخش دولتی به صورت طبیعی (متناسب با مالیات) بزرگ یا کوچک می شود. در دولت‌های رانتیر چنین قاعده‌ای صادق نیست و منبع درآمدی دولت ترکیبی از مالیات اندک و رانت منابع طبیعی بسیار است. در چنین شرایطی، دولت رانتیر، با قرار دادن پول حاصل از رانت در بودجه، از یک بودجه مبتنی بر مالیات تخطی می کند و به همان میزان قرار دادن رانت در بودجه، به صورت مصنوعی، بزرگ می شود (کارل، ۱۳۹۳: ۱۰۲ - ۱۰۳).

۲ - هرچه حجم مقررات در یک اقتصاد بیشتر باشد، اندازه دولت نیز بزرگ تر می شود؛ زیرا یک دولت برای تدوین، اجرا و نظارت بر مقررات، نیاز به انواع و اقسام سازمان‌ها دارد که این امر خود سبب بزرگ تر شدن دولت می شود. در دولت‌های رانتیر با قرار دادن پول حاصل از درآمد رانت در بودجه و فربه شدن دولت، نیاز به مقررات نیز تشدید می گردد که خود این مقررات گذاری مجدداً سبب افزایش اندازه دولت می گردد. مضافاً اینکه در دولت‌های رانتیر، بخش دولتی و بوروکراسی که در دوره رونق درآمدهای رانتی بزرگ و حجم شده است، در دوره کاهش درآمدهای نفتی دیگر تمایلی به کوچک شدن و کاستن از حجم خود ندارد که این موضوع خود نیز مزید بر علت می گردد.

(به عنوان اولین مؤلفه دخیل در بزرگ شدن اندازه دولت در اقتصاد) که نتیجه منطقی دولت رانتیر و قرار دادن پول نفت در بودجه است، کشور شاهد افزایش مقررات گذاری (به عنوان دومین مؤلفه دخیل در بزرگ شدن اندازه دولت) نیز بوده است. از مهم ترین نتایج افزایش مقررات گذاری در این دوره، که تاکنون هم در کشور به صورت یک رویه ادامه دارد، می توان به استفاده از برنامه های جامع توسعه به جای برنامه های ارشادی و نیز در استراتژی توسعه دولت محور پهلوی دوم اشاره کرد. این استراتژی توسعه ای با محور قرار دادن دولت نفتی و ویژگی هایی چون تأکید بر رشد حداکثری، صنعتی شدن، کمک فنی خارجی و عدم وابستگی به بخش کشاورزی، دخالت دولت و بزرگ شدن اندازه آن در اقتصاد را موجب گردید (کارشناس، ۱۳۸۲: ۱۳۵). در مجموع می توان گفت که دولت رانتیر پهلوی دوم، از کنسرسیوم به بعد، واجد دو مؤلفه از سه مؤلفه بزرگ شدن اندازه دولت ها در اقتصاد بوده است. به بیان دیگر، این دولت از طریق دو مؤلفه افزایش حجم بودجه عمومی دولت و افزایش مقررات گذاری سبب افزایش اندازه دولت در اقتصاد گردید. در دولت رانتیر پهلوی دوم، تنها سومین مؤلفه مؤثر در بزرگ شدن اندازه دولت در اقتصاد یعنی تمایل قانون به سمت مالکیت دولتی کمرنگ بوده است که این موضوع به سبب وابستگی نظری و ایدئولوژیک این دولت به اردوگاه راست سرمایه داری بوده است (غفاری و دیگران، ۱۳۹۸: ۷۶). در واقع هرچند در این دولت، اندازه دولت و دخالت آن در اقتصاد زیاد بود لکن بخش خصوصی نیز، هرچند محدود و وابسته به دربار، بر اساس قوانین کشور در عرصه اقتصاد فعالیت داشت. ولی، با پیروزی انقلاب اسلامی و با توجه به بستر نهادی حاکم بر معماران نظم سیاسی جدید، مؤلفه سوم نیز محقق شد. به عبارت دیگر، با پیروزی انقلاب اسلامی و بازتولید دولت رانتیر، علاوه بر دو مؤلفه

افزایش حجم بودجه عمومی دولت و مقررات گذاری، مؤلفه سوم یعنی مالکیت دولتی نیز بدان افزوده شد.

بدین ترتیب، فرایند دولتی شدن اقتصاد که با رویکرد توسعه آمرانه پهلوی اول (لیلاز، ۱۳۹۸) آغاز شد، در دوره ج.ا نیز به دلیل بستر نهادی حاکم بر طراحان نظام سیاسی ج.ا، تداوم یافت و تشدید شد و زیست اقتصادی افراد جامعه در زمینه «کار، درآمد و مصرف» بیش از پیش تحت کنترل و تسلط قدرت سیاسی قرار گرفت (ستاری، ۱۳۹۹). هرچند، در طول چهل سال گذشته، اقدامات مختلفی تحت عناوینی هم چون: «تعدیل ساختاری در دوره هاشمی رفسنجانی»، «سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در سال ۱۳۸۴»، خصوصی سازی در دوره ریاست جمهوری حسن روحانی، به منظور بهبود وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی اجرا شد ولی به دلیل عدم توجه به مؤلفه‌های کلیدی دولتی شدن اقتصاد (بودجه عمومی دولت، مقررات گذاری و نوع مالکیت)، نه تنها مؤثر واقع نشد، بلکه باعث شد بخش عمده‌ای از منابع اقتصادی به سازمان‌های شبه دولتی منتقل شود و منجر به تشکیل طیفی به نام «خصولتی» و یا «سرمایه‌داری شبه دولتی» شد.

جمع بندی، بر اساس روش ردیابی فرایند، چالش‌های انفکاک ساختاری_ انفکاک ساختار سیاسی از ساختار اقتصادی_ در جمهوری اسلامی ایران به صورت زیر قابل تبیین است:

_ آشنایی ایرانیان با غروب از اواخر دوره قاجاریه به بعد و ایجاد ضرورت توسعه (مدرنیاسیون) در میان نخبگان فکری و سیاسی جامعه؛

_ حمایت نخبگان فکری و سیاسی جامعه از توسعه آمرانه توسط دولت پهلوی اول و دوم؛

__ تسلط نهاد دولت بر نهاد بازار و تضعیف انفکاک ساختاری در پی رویکرد توسعه آمرانه؛

__ اکتشاف نفت و واگذاری آن به دولت و شکل‌گیری دولت رانتیر؛

__ تشدید تضعیف تمایزبایی ساختاری در پی رانتیر شدن دولت در دوره پهلوی دوم؛

__ وجود شکاف‌های سیاسی متعدد در جامعه و ظهور نیروهای سیاسی مختلف برآمده از شکاف‌های موجود در جامعه در دوره پهلوی دوم؛

__ پیروزی انقلاب اسلامی ۵۷ و فروپاشی نظام سیاسی پهلوی؛

__ کشمکش میان نیروهای سیاسی مختلف پیرامون تأسیس نظام سیاسی جدید؛

__ وجود قرابت فکری میان باورهای اقتصادی رهبران اکثر نیروهای سیاسی با باورهای اقتصادی جامعه؛

__ استقبال جامعه از ملی (دولتی) شدن منابع اقتصادی و سیاست‌های توزیعی؛

__ برخورداری نیروهای سیاسی حامی اقتصاد دولتی از قدرت (پایگاه) اجتماعی گسترده؛

__ عدم برخورداری نیروهای سیاسی مخالف اقتصاد دولتی از پایگاه اجتماعی گسترده؛

__ پیروزی حداکثری نیروهای سیاسی حامی اقتصاد دولتی در انتخابات مجلس خبرگان قانون اساسی؛

__ حمایت اکثر نیروهای سیاسی، حتی نیروهایی که موفق به ورود به ساختار قدرت نشدند (مانند چپ اسلامی و چپ غیراسلامی) از اقتصاد دولتی؛

__ تأسیس نظم سیاسی جدید توسط نیروهای سیاسی حامی اقتصاد دولتی؛

__ دولتی شدن اقتصاد در قالب قانون اساسی در پی گسترش وظایف و اختیارات

- اقتصادی دولت و تصدی‌گری دولت در عرصه اقتصاد؛
- __ تأسیس سازمان‌های اقتصادی دولتی (مانند بنیاد مسکن، بنیاد مستضعفان) جهت تصدی‌گری منابع اقتصادی توسط نیروهای سیاسی حامی اقتصاد دولتی؛
- __ پذیرش نظم سیاسی جدید از سوی جامعه در قالب شرکت حداکثری در انتخابات (همه‌پرسی) قانون اساسی در آذر ماه ۱۳۵۸؛
- __ وقوع جنگ هشت‌ساله ایران و عراق و دولتی‌تر شدن اقتصاد؛
- __ رانتر شدن دولت ج.ا. و دولتی‌تر شدن اقتصاد؛
- __ تزیاید نسبی منافع حاصل از تسلط دولت بر اقتصاد برای نیروهای سیاسی در قدرت و مقاومت آنان در برابر اصلاح وضعیت موجود؛
- __ تشدید و تعمیق اقتصاد دولتی و شکل‌گیری سرمایه‌داری دولتی؛
- __ کاهش توان و ظرفیت دولت در پی عدم تمایزیابی ساختاری؛
- __ تضعیف توسعه‌نیافتگی نظام سیاسی ج.ا.ا به دلیل عدم تمایزیابی ساختاری؛
- __ ایجاد چالش‌های متعدد در برابر تثبیت نظام سیاسی به دلیل توسعه‌نیافتگی نظام سیاسی ج.ا.ا؛

نتیجه گیری

عصر مدرن، عصر پیچیدگی و تخصصی شدن است؛ نهادها در عصر مدرن نیز گریزی از تخصصی شدن ندارند در غیر این صورت، ناکارآمد و حذف خواهند شد؛ نهاد دولت نیز از این قاعده مستثنا نیست. تمایز نهاد دولت از سایر نهادها (از جمله نهاد بازار و نهاد دین) و تخصصی شدن آن، از جمله شروط لازم و مهم افزایش توانایی نهاد دولت و تثبیت نظم و ثبات سیاسی است. انقلاب مشروطه، نقطه آغاز مدرن شدن دولت در ایران محسوب می شود؛ ولی بافت و ساختار اقتصادی جامعه و رویکرد تجدد آمرانه دولت پهلوی، منجر به گسترش تصدی گری، وظایف و اختیارات دولت در حوزه اقتصاد گردید.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ۵۷، با وجود مخالفت گسترده نیروهای سیاسی با نظم سیاسی پیشین و اختلافات جزئی و کلی که بین آنها پیرامون ماهیت نظم سیاسی جدید وجود داشت، به جز بخش اندکی از نیروهای سیاسی، مابقی نیروها، با توجه به بستر نهادی حاکم، و بنا به دلایل مختلف و با شدت و ضعف متفاوت، طرفدار دولتی شدن اقتصاد بودند؛ علاوه بر این، ضعف دانش نظری و تجربی نیروهای سیاسی در زمینه چگونگی تنظیم امور اقتصادی، رانثیر بودن دولت و وقوع جنگ هشت ساله نیز مزید بر علت شده و در تضعیف تمایز یابی ساختاری مؤثر واقع شد؛ بعد از تثبیت نظم سیاسی جدید، تزاید نسبی منافع سیاسی و اقتصادی حاصل از شیوه نوین ساماندهی امور اقتصادی در نظم سیاسی ج.ا.ا، باعث گردید که حامیان وضعیت حاکم نه تنها با هر گونه اصلاحات ساختاری در زمینه بهبود وضعیت انفکاک قدرت سیاسی از قدرت اقتصادی مخالفت و مقاومت نمایند بلکه به دلیل الگوی توزیع نابرابر قدرت سیاسی در میان بخش های انتخابی و انتصابی ساختار سیاسی، عرصه اقتصاد، بیش از پیش دولتی گردد و

بخش اعظم منابع اقتصادی به تصرف دولت درآید. در واقع، غیر یکپارچه بودن نهاد دولت و جدال و کشمکش میان بخش‌های انتخابی و انتصابی دولت حول مساله توزیع قدرت سیاسی، در مخالفت با انفکاک قدرت و تشدید دولتی شدن اقتصاد، بسیار تأثیرگذار بوده است؛ قدرت سیاسی سعی دارد با تسلط بر منابع اقتصادی و زیست اقتصادی شهروندان، زیست سیاسی آن‌ها را نیز مدیریت و کنترل نماید. در واقع می‌توان گفت از نیمه دوم دهه هفتاد به بعد، نقش باورها در دولتی شدن اقتصاد، کمرنگ‌تر شده، و منافع اقتصادی و سیاسی، در تداوم و تشدید وضعیت موجود، پررنگ‌تر شده است. از سوی دیگر، با توجه به داده‌ها و وضعیت اقتصادی جامعه، به نظر می‌رسد تداوم وضعیت موجود غیرممکن و نیازمند اصلاحات بنیادین است. ولی، هرگونه سیاست‌گذاری جهت برون‌رفت از وضعیت موجود، مستلزم مدیریت تعارض منافع و اجماع نخبگان ابزاری/سیاسی جامعه است. در غیر این صورت، توان و ظرفیت نهاد دولت در جهت پاسخ‌دهی به مطالبات مردم، کاهش و به همان نسبت، نارضایتی جامعه از دولت و ستیز بین این دولت و جامعه، افزایش و استمرار و استحکام نظام سیاسی با چالش مواجه خواهد شد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Farzad Kalateh

<https://orcid.org/0000-0002-7665-2908>

Faez Dinparast

<https://orcid.org/0000-0001-7329-2794>

منابع

- آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۹)، *ایران بین دو انقلاب*، مترجم: احمد گل محمدی و محمدابراهیم فتاحی، چاپ ۳۰، تهران، انتشارات: نی.
- آلموند، گابریل، و دیگران (۱۳۹۶)، *سیاست مقایسه‌ای: چارچوبی نظری*، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- آموزگار، جهانگیر (۱۳۷۱)، *کارنامه اقتصاد ایران پس از انقلاب، ایران نامه*. شماره ۴۰، صص ۷۴۷-۷۶۴.
- بازمحمدی، حسین و اکبر چشمی (۱۳۸۵)، *اندازه دولت در اقتصاد ایران*، مجموعه پژوهش‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی.
- بهشتی، محمد (بی‌تا)، *تأملات ایرانی: جستارهایی در منظر فرهنگی ایران*، جلد یک، کتاب در دست نشر.
- بهکیش، محمد مهدی (۱۳۸۰)، *اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن*. تهران: نشر نی.
- پای، لوسین و دیگران (۱۳۸۰)، *بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی*، ترجمه غلامرضا خواجه سروی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پسران، ایوالیلا (۱۴۰۰)، *مبارزه ایران برای استقلال اقتصادی: اصلاحات و ضد اصلاحات در دوران پس از انقلاب*، ترجمه مهسا کریمی، نشر نهاد گرا.
- پیترز، گای (۱۳۸۶)، *نظریه نهادگرایی در علم سیاست*، ترجمه: فرشاد مؤمنی و فریبا مؤمنی، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و فرهنگ و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- چگنی‌زاده، غلامعلی، محمد درودیان (۱۳۷۸)، *نگرشی کلی بر نقش جنگ در ظهور و شکل‌گیری نیروهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران*، سیاست دفاعی. ش ۲۸، صص ۳۲-۵.

حاتمی، عباس (۱۳۸۹)، دولت و اقتصاد در ایران پس از انقلاب: تاثیر سیاست‌های بازتوزیعی بر جدال‌های هرمنوتیکی، طبقاتی و پیدایش دولت غیریکپارچه در ایران، سیاست، دوره ۳۸، شماره ۲، صص ۸۹-۱۱۷.

حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۷۸)، دولت، نفت و توسعه اقتصادی در ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

حسینی زاده، سیدمحمدعلی (۱۳۹۱)، از نهادگرایی تا گفت‌وگو در آمدی بر کاربرد نظریه‌های نهادگرایی در علوم سیاسی، علوم سیاسی، دانشگاه باقر العلوم قم، سال پانزدهم، شماره ۶۰، صص ۸۳-۱۰۹.

حشمت زاده، محمدباقر (۱۳۷۹)، ایران و نفت: جامعه‌شناسی سیاسی نفت در ایران (۱۳۵۷ - ۷۵)، مرکز بازشناسی اسلام و ایران.

دادگر، یدالله (۱۳۸۳)؛ تاریخ تحولات اندیشه اقتصادی، قم: انتشارات دانشگاه مفید. دژپسند، فرهاد، حمیدرضا رئوفی (۱۳۸۷)، اقتصاد ایران در دوران جنگ تحمیلی، تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ.

دلاوری، ابوالفضل (۱۳۷۸)، بررسی ریشه‌های خشونت سیاسی و بی‌ثباتی سیاسی در ایران، رساله دکتری، دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

رشید، غلامعلی (۱۳۷۶)، شرایط و ضرورت‌های تولد، رشد، تثبیت و گسترش سپاه در جنگ، سیاست دفاعی، ش ۱۹، صص ۱-۲۸.

ستاری، سجاد (۱۳۹۹)، بتواره سرمایه داری دولتی در ایران، سیاستگذاری عمومی، دوره ۶، شماره ۳، صص ۹-۳۱.

شفیعی‌فر، محمد (۱۳۸۸)، سیاست‌های توزیعی و کسری رفاه و آزادی در سال‌های ۱۳۶۸ - ۱۳۶۰، مطالعات انقلاب اسلامی، سال پنجم، ش ۱۷، صص ۲۹-۷۱.

طالبان، محمد رضا (۱۳۸۷)، تاملی بر تکنیک ردیابی فرآیند در مطالعات انقلاب اسلامی ایران، متین، شماره ۴۰، صص ۹۱-۱۱۶.

عاقلی، باقر (۱۳۹۷)، *داور و عدلیه: علی اکبر داور و نقش او در تأسیس دادگستری نوین ایران*، تهران، ناشر: نامک.

عجم اوغلو، دارون و جیمز رابینسون (۱۳۹۰)، *کتاب چرا ملت‌ها شکست می‌خورند*، ترجمه محسن میردامادی و محمدحسین نعیمی پور، تهران، انتشارات روزنه.

عظیمی (آرانی)، حسین (۱۳۸۱)، *مناسبات اقتصادی طراحی شده در قانون اساسی*، در کتاب: *اقتصاد ایران: توسعه، برنامه ریزی، سیاست و فرهنگ*، مجموعه مقالات و سخنرانی‌ها، به کوشش خسرو نورمحمدی. تهران: نشر نی.

غفاری، مسعود و حسین صادقی سقدل، هادی باشدجهرمی (۱۳۹۸)، *تأثیر دولت رانتیر بر فرایند خصوصی سازی: مطالعه موردی: ایران بعد از انقلاب ۱۳۵۷-۱۳۹۷*، *مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی*، دوره ۹، شماره ۳۰، صص ۶۹-۹۱.

غنی نژاد، موسی (۱۳۹۶)، *اقتصاد و دولت در ایران*، انتشارات دنیای اقتصاد. قلی پور، آرین (۱۳۸۶)، *نهادهای و ساختارها (اکولوژی نهادی سازمان‌ها)*، تهران، انتشارات سمت.

کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۹۲)، *اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی*، ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، تهران: نشر مرکز.

کارشناس، مسعود (۱۳۸۲)، *نفط و دولت و صنعتی شدن در ایران*، مترجم: علی اصغر سعیدی و یوسف حاجی عبدالوهاب، تهران، انتشارات: گام نو.

کارل، تریلین (۱۳۹۳)، *معمای فراوانی: رونق‌های نفتی و دولت‌های نفتی*، ترجمه جعفر خیرخواهان، تهران، انتشارات: نی.

گل محمدی، احمد (۱۳۹۴)، *چیستی، تحول، و چشم‌انداز دولت*، تهران، انتشارات نی. گل محمدی، احمد (۱۳۹۵)، *تاریخ سیاسی*، تهران، پژوهشکده تاریخ اسلام.

لیست، فردریک (۱۳۷۰)، *نظام ملی اقتصاد سیاسی*؛ ترجمه ناصر معتمدی، تهران: شرکت سهامی انتشار.

لیست، فردریک (۱۳۷۸)، *اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی: تجانسها و تعارضها*، ترجمه عزیز کاکاوند، تهران: نشر دیدار.

لیلاز، سعید (۱۳۹۸)، *موج دوم: تجدید آمرانه در ایران*، چاپ دوم، تهران، انتشارات: نیلوفر.

نورث. داگلاس و همکاران (۱۳۹۵)، *خشونت و نظم‌های اجتماعی*، مترجمین جعفر خیرخواهان و رضا مجیدزاده، تهران، انتشارات روزنه.

هاجسون، جفری (۱۳۸۹) «*رویکرد اقتصاد نهادی*» و «*ماهیت نهادها*»، ترجمه: محمود متوسلی، مصطفی سمیعی نسب، محمود مشهدی احمد و علی نیکونستی، گردآوری و ترجمه در: *اقتصاد نهادی: پیشگامان نهادگرایی که علم اقتصاد را متحول کردند*، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.

References

Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*, 1(3), 385-405.

Bryman, A (1988). *Quantity and Quality in Social Research* (London: Unwin Hyman)

Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*: sage.

Braithwaite, V., & Levi, M. (1998). *Trust and governance*: Russell Sage Foundation.

Gabriel, O. W. (1995). Political efficacy and trust. The impact of values, 357-389.

George, A. L., & Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*: mit Press.

- Goldstone, J. A. (2003). Comparative historical analysis and knowledge accumulation in the study of revolutions. *Comparative historical analysis in the social sciences*, 41-90.
- Guillaume, H. (2007). Samuel Bowles' "Microeconomics: Behavior, Institutions and Evolution". *Theory and Decision*, 62(4), 375-378.
- Rothstein, B., & Stolle, D. (2002). How political institutions create and destroy social capital: An institutional theory of generalized trust. Paper presented at the 98th meeting of the American Political Science Association in Boston, MA.
- Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World politics*, 58(1), 41-72.
- Sztompka, P. (1998). Trust, distrust and two paradoxes of democracy. *European Journal of Social Theory*, 1(1), 19-32.
- Tao, R., Yang, D. L., Li, M., & Lu, X. (2014). How does political trust affect social trust? An analysis of survey data from rural China using an instrumental variables approach. *International political science review*, 35(2), 237-253.
- Uslaner, E. M. (2018). *The Oxford handbook of social and political trust*: Oxford University Press.
- Wang, C. H. (2016). Government performance, corruption, and political trust in East Asia. *Social Science Quarterly*, 97(2), 211-231.

Bell, D. (1988) *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties* (with a new afterword). Cambridge, MA: Harvard University Press.

Eisenstadt, s (1873), *Modernization: protest and change*, Englewood Cliffs, Printice Hall, *tradition, change and modernity*, new York, j. wiley.

Fichte, J, (1922), *Addresses to German nation*, translated by R. F Jones and G. H turnbull, Chicago, Chicago open court publishing.

Knight, Jack (1992) *Institutions and social conflict*, Cambridge: Cambridge University Press.

Pye, Lucian (1963), *Aspects of Political Development: An Analytic Study*, Boston the Little Brown Series in Comparative Politics.

Translated References into English

Ahmadi, Kazem. (2017). Supervisory board in the principle of fair trial. International journal of nations research. (2)18. 123-139. [In Persian]

Asghari, Hormat & Asadi, Esmail. (2015). The impact of accountability on public trust and political trust (Subject of study: Iran's government organizations). Iran journal of public administration mission. 4(9-10). 53-75. [In Persian]

Acemoglu, Daron & Robinson, James A. (2018). Why nations fail: the origins of power, prosperity and poverty. (Translation: Mirdamadi, Mohsen & Naimipour, Mohammad Hossein). Tehran: Rozeneh. [In Persian]

- Asadi, Abbas & Razavi, Sayed Mehdi. (2015). Political trust in the multimedia society (With emphasis on the role of national media in the political trust of the citizens of the Islamic Republic). Islamic Revolution Research. (4)14. 139-156. [In Persian]
- Fouladiyan, Majid. (2016). Changes in political trust in Iran 2014-2015, Essays on social capital in Iran. Research Center for Culture, Art, and Communication. [In Persian]
- Giddens, Anthony. (2001). The Consequences of modernity. (Translation: Thalasi Mohsen). [In Persian]
- Marsh, David & Stoker, Jerry. (2020). Theory and Method in Political Science. (Translation: Haji Yousefi, Amir Mohammad). Tehran: Research Institute of Strategic Studies. Mohammad Ali Zadeh Eshkelak, Habib. [In Persian]
- Criminal Procedure Code of 1392. Bi-quarterly Journal of Legal Educations, No. 6. 153-16. [In Persian]
- Moradi, Salar & Delavari, Abolfazl. (2019). Measuring of Political Trust and Identified Factors Affecting on In Kurdistan Province. Political Strategic Studies. 8(29). 81-110. [In Persian]
- North, Douglass Cecil & Wallis, John Joseph & Weingast, Barry R. (2018). Violence and social orders. (Translation: Khairkahan, Jaafar and Majidzadeh, Reza). Tehran: "Rosena" publication. [In Persian]
- National Social Monitoring Center of the Ministry of Interior. (2005). National report on measuring the country's social capital. Research Center for Culture, Art, and Communication. [In Persian]

- Putnam, Robert D. (2013). Making democracy work: civic traditions in modern Italy. Translation: Delfroz, Mohammad Taghi). Tehran: Sociologists. [In Persian]
- Rothstein, Bo. (2014). Social traps and the problem of trust. (Translators: Rahbari Ladan, Sharapour, Mahmoud, Fazli Mohammad, Fatahi Sajjad. Tehran: "Agah" Publishing. [In Persian]
- Rizvandi M A, sahabi B, momeni F, yavari K. (2016). Exploring the Definition of Institution: Assessing Recent Alternative Approaches in Defining Institution. JPBUD. 20(4), 185-210. [In Persian]
- Raddadi, Mohsen. (2011). Theory of political confidence. Tehran: Publications of Imam Sadegh University. [In Persian]
- Sardarnia, Khalilullah & Ghodrati, Hossein & Islam, Alireza. (2010). The Impact of Good Governance and Social Capital on Political Trust: Case Study of Mashad and Sabzevar Cities. Journal of political science Association. (5)1. 135-165. [In Persian]
- Tavasli, Gholamabas & Mousavi, Marzia. (2005). The concept of capital in classical and new theories with emphasis on social capital theories. Journal of Social Sciences letter. (26)11. 1-32. [In Persian]
- Taleban, Mohammad Reza. (2019). Bayesianism and historical research in the social sciences. Journal of Social Sciences. 11(2). 203-228. [In Persian]

Taleban, Mohammad Reza. (2008). A Reflection on the Technique of Process Tracing in the Studies of Islamic Revolution. Research Journal Matin. 10(40). 91-117. [In Persian]

Yavari, Asadollah. (2004). The right to a fair hearing and a new hearing. Review of constitutional law. (2). 253-290. [In Persian]

استناد به این مقاله: کلاته، فرزاد و دین پرست، فائز. (۱۴۰۴). تاملی بر توسعه سیاسی و ضرورت انفکاک ساختاری (با تاکید بر دوره جمهوری اسلامی ایران). دولت پژوهی، ۱۱ (۴۳)، ۲۴۷-۲۹۸.

Doi: 10.22054/tssq.2025.68464.1267

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-International license